

Subūdvardėjusių lietuvių kalbos dalyvių atpažinimo kriterijai

Laima Jancaitė

Vytauto Didžiojo universitetas
laima.jancaite@vdu.lt

Anotacija. Straipsnio tikslas – pristatyti subūdvardėjusių lietuvių kalbos dalyvių atpažinimo kriterijus ir paaiškinti, kaip jie gali būti atpažįstami remiantis tekstynų duomenimis. Atpažinti šiuos žodžius svarbu, nes žodynuose jų žymėjimo tradicija nėra nusistovėjusi, anotuojant tekstynus svarbu žinoti, kokias morfologines pažymas nurodyti, o mokant lietuvių kalbos kaip gimtosios ir svietimosios būtina paaiškinti skirtį tarp dalyvio ir būdvardžio. Straipsnyje pirmiausiai pristatoma adjektyvizacijos problema, aptariama, kaip dalyviai galėtų būti klasifikuojami pagal adjektyvizacijos laipsnį (gali būti skiriami subūdvardėję ir iš dalies subūdvardėję dalyviai), remiantis teoriniais darbais ir tekstynu aprašomi subūdvardėjusių dalyvių atpažinimo kriterijai. Toliau pristatomas tyrimas, kurio metu remiantis keliais objektyviais kriterijais tekstuose atpažįstami subūdvardėję dalyviai.

Raktažodžiai: *subūdvardėję dalyviai, adjektyvizacija, gramatika, lietuvių kalba, tekstynų lingvistika*

Criteria for Identifying Adjectival Participles in Lithuanian

Summary. The aim of this paper is to present criteria for identifying adjectival Lithuanian participles, which function as adjectives but have participial forms, and to explain how adjectival participles can be identified through corpus data analysis. The relevance of the research lies in the fact that adjectival participles are considered as adjectives in dictionaries. Moreover, the devised identification criteria may be of added value for part-of-speech tagging, teaching Lithuanian, and other related domains.

The article examines the concept of adjectivization, proposing a potential classification of Lithuanian participles based on the extent of their adjectivization (i.e., fully adjectival and partially adjectival participles). It also suggests criteria for identifying adjectival participles. The criteria, categorized into grammatical, semantic, derivational, and quantitative, are distinguished based on prior research and a pilot study. The data for the pilot study was extracted from *Mokomasis lietuvių kalbos vartosenos leksikonas* (The Lexical Database of Lithuanian Language Usage), encompassing 200 most frequent verbs and 49 adjectives with participial forms analyzed across two Lithuanian corpora. In addition, the order of criteria application is demonstrated in the present paper. In total, 185 frequent verbs were analyzed in the corpora to identify adjectival participles based on the following parameters: (1) the inclination of the participle to form an adverb with the suffix *-ai*; (2) its propensity to generate comparative and superlative forms and be used with adverbs of measure/degree; and (3) its inclination to be used attributively without verbal arguments. Methodologically, a quantitative approach was applied to analyze the data (only frequent participle forms were examined, as it is hypothesized that particularly frequent participles are adjectival).

The results show that the proposed criteria, along with quantitative information, aid in the identification of adjectival participles. Seventeen identified participles are classified as separate words rather than verbal

forms by *Bendrinės lietuvių kalbos žodynas* (The Dictionary of the Standard Lithuanian Language); one identified participle is categorized as an adjective by *Lietuvių kalbos žodynas* (The Lithuanian Language Dictionary); one identified participle was found to be adjectival, and another participle was used as a pronoun, while eight identified participles are considered partly adjectival. Six identified participles should not be considered adjectival. Thus, it appears that additional criteria need to be applied, and the methodology requires refinement for a more accurate identification of adjectival participles.

Keywords: *adjectival participles, adjectivization, grammar, the Lithuanian language, corpus linguistics*

1. Įvadas

Kalbos dalys – didelės gramatinės žodžių klasės, kuriose žodžiai suklasifikuoti pagal įvairias ypatybes: semantines, morfologines, sintaksines (Paulauskienė 1994: 57; DLKG 2006: 56). Pagal tai, kokias kalbos daliai priklauso žodis, galima matyti, kaip jis susijęs su kitais žodžiais, kokias sintaksines funkcijas atlieka. Vis dėlto griežtų ribų tarp kalbos dalių nėra – kai kurios gramatinės formos turi ne vienai kalbos daliai būdingų ypatybių.

Vienas iš pavyzdžių – dalyviai. Nors tradiciškai dalyviai laikomi veiksmažodžių formomis, jie yra panašūs ir į veiksmažodžius, ir į būdvardžius: viena vertus, jie turi veiksmažodinį kamieną, reikšmę, rūšies ir laiko kategoriją (tai nebūdinga būdvardžiams); kita vertus, jie turi giminę, skaičių, linksnį; kaip būdvardžiai derinami su daiktavardžiais, gali būti įvardžiuotiniai (DLKG 2006: 354) arba kitaip – apibrėžiamieji¹. Be to, jie dažnai atlieka tokią pačią funkciją kaip būdvardžiai – yra vartojami daiktams, reiškiniams, asmenims apibūdinti (žr. Ramonienė ir Pribušauskaitė 2019: 118, 131) ir sakinyje vartojami atributiškai (pvz., *graži mama* ir *pasipuošusi mama*) bei predikatiškai (pvz., *mama yra graži* ir *mama yra pasipuošusi*).

Kai kurie dalyviai gali prarasti veiksmažodžių ypatybes ir priartėti prie būdvardžių, pavyzdžiui, jų leksinė reikšmė gali būti gerokai nutolusi nuo atitinkamo veiksmažodžio leksinės reikšmės (žodis *nepakartojamas* ‘nuostabus, retas’ *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne* (toliau – DLKŽ) laikomas būdvardžiu). Tokie dalyviai vadinami *subūdvardėjusiais dalyviais* (terminą mini Aldona Paulauskienė 1994: 41). Svarbu tai, kad šie dalyviai išlaiko dalyvių formą, bet pagal reikšmę, funkciją yra artimesni būdvardžiams.

Atskirti, ar dalyvis subūdvardėjęs, ne visada paprasta ne tik kalbos vartotojams, bet ir kalbininkams. Vis dėlto tai padaryti svarbu dėl kelių priežasčių. Viena iš jų – vienodas žodžių pateikimas žodynuose: jeigu dalyvis subūdvardėjęs, jis pateikiamas kaip savarankiškas antraštinis žodis žodyne, o jeigu nesubūdvardėjęs, tada dalyvis nenurodomas kaip antraštinis žodis (žodyne aprašomas tik veiksmažodis, o dalyvis laikomas jo forma). Vis dėlto lietuvių kalbos žodynuose dalyviai nuo būdvardžių ne visada skiriami nuosekliai², pavyzdžiui: *Lietuvių kalbos žodyne* (toliau – LKŽ) žodis *patenkintas* laikomas būdvardžiu, atskiru įrašu pateikiamas ir *Bendrinės lietuvių kalbos žodyne* (toliau – BLKŽ), o DLKŽ laikomas žodžio *patenkinti* forma (dalyviu); žodis *apsiniaukęs* laikomas būdvardžiu *Mokomajame lietuvių kalbos žodyne* (Norkaitienė, Šepetytė, Šimėnaitė 2010), bet juo nelaikomas nei LKŽ, nei BLKŽ, nei DLKŽ; žodis *praėjęs* įtrauktas į BLKŽ antraštiną, tačiau žodis *praeitas* – neįtrauktas; žodis *vedęs* aprašytas kaip būdvardis *Mokomajame lietuvių kalbos vartosenos leksikone* (2021, toliau – *Leksikonas*), įtrauktas į BLKŽ antraštiną kaip atskiras žodis, tačiau būdvardžiu nelaikomas nei DLKŽ, nei LKŽ.

¹ Axelis Holvoetas ir Regina Tamulaitienė (2006: 22) siūlo atsisakyti įvardžiuotinių formų termino ir jas vadinti apibrėžiamosiomis – jie teigia, kad įvardžiuotinių formų terminas orientuotas istoriškai, bet dabartinės kalbos atžvilgiu neadekvatus. Šiame darbe toliau vartojamas apibrėžiamųjų formų terminas.

² Apie būdvardžių ir dalyvių skirties problemą lietuvių kalbai skirtuose darbuose ir žodynuose rašo ir Aurimas Markevičius (2012), Robertas Kudirka (2021).

Be leksikografinių išteklių, subūdvardėjusius dalyvius svarbu atskirti anotojant tekstynus pagal kalbos dalis, mokant lietuvių kalbos kaip gimtosios ir kaip svetimšios (svarbu, kuriuos dalyvius mokyti kartu su būdvardžiais, o kuriuos – su veiksmažodžiais). Taigi šio straipsnio **tikslas** – pristatyti subūdvardėjusių lietuvių kalbos dalyvių atpažinimo kriterijus ir paaiškinti, kaip subūdvardėję dalyviai gali būti atpažįstami remiantis tekstynų duomenimis.

Subūdvardėjusių dalyvių atpažinimo kriterijai išskirti remiantis teoriniais darbais (LKG II 1971; Ambrazas 1979; Paulauskienė 1983, 1994, 2006; DLKG 2006; Ramonienė ir Pribušauskaitė 2019), užsienio tyrėjų darbais (Petrunina 2021) ir žvalgomoju tekstynų tyrimu. Žvalgomojo tyrimo šaltiniai – *Leksikonas*, *Mokomasis lietuvių kalbos tekstynas*³ (toliau – MLKT) ir *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*⁴ (toliau – DLKT).

MLKT – tai tekstynas, skirtas skirtingų lygių lietuvių kalbos mokiniams. Jame yra 669 000 žodžių, tekstai – rašytinės ir sakytinės kalbos (dauguma tekstų – rašytinės kalbos, sakytinės kalbos tekstai sudaro apie 7,5 proc. tekstyno). Rašytiniai tekstai rinkti iš kitakalbiamis skirtų vadovėlių, grožinių knygų, naujienų portalų, viešųjų užrašų, instrukcijų, skelbimų, dokumentų ir t. t. (daugiau žr. Kovalevskaitė et al. 2022).

*Leksikonas*⁵ – tai leksinė bazė, parengta MLKT pagrindu. Jame aprašyta 700 dažniausių MLKT žodžių ir 3 000 su šiais žodžiais susijusių darinių bei pastoviųjų žodžių junginių (iš viso 3 700 antraštinių vienetų). *Leksikone* dažniausių žodžių leksiniai ir gramatiniai dėsniniai parodomi pasitelkiant vartosenos modelius ir pavyzdžius, taip pat pateikiama informacija apie darybinius ryšius (pamatinius žodžius ir darinius); kai kurie pastovieji žodžių junginiai *Leksikone* aprašyti kaip atskiri leksiniai vienetai, apie jų vartosenos ypatumus galima susidaryti vaizdą iš kelių pateiktų pavyzdžių (išsamiau žr. Kovalevskaitė et al. 2022).

Per žvalgomąjį tyrimą analizuota 200 dažniausių veiksmažodžių iš *Leksikono* (visi veiksmažodžiai, kurių dažnumas – bent 100 vartosenos atvejų) ir dalyvinę formą turintys žodžiai, *Leksikone* aprašyti atskirai nuo veiksmažodžių – kaip būdvardžiai arba dalyviai (iš viso – 49 žodžiai) – bei su jais susiję veiksmažodžiai. Visi minėti žodžiai analizuoti MLKT ir DLKT (žodžiai analizuoti šiame tekстыne, kai MLKT vartosenos informacijos pritrūkdavo). Per žvalgomąjį tyrimą tikrinti kitų autorių darbuose nurodyti subūdvardėjusių dalyvių atpažinimo kriterijai, jų pritaikymo galimybės (žr. 3 ir 4 skyrius). Keli objektyvūs kriterijai pristatyti išsamiau, pradėti taikyti pagal eiliškumą (žr. 5 skyrių) – jie pristatyti tiriant 185 dažnus veiksmažodžius iš *Leksikono* (kurie yra iš 200 dažniausių *Leksikono* veiksmažodžių; neanalizuoti tie veiksmažodžiai, kurie turi homonimų, kad žodžių vartosenos dažnumo analizė tekстыnuose būtų tikslesnė, daugiau apie tai žr. 5.1 poskyryje).

Straipsnyje iš pradžių trumpai pristatoma adjektyvizacijos problema (žr. 2 skyrių), tada aprašoma, kaip subūdvardėję dalyviai galėtų būti skirstomi pagal adjektyvizacijos laipsnį ir reikšmę (žr. 3 skyrių). 4 skyriuje pateikiamas subūdvardėjusių dalyvių atpažinimo kriterijų sąrašas, kuriame kriterijai suskirstyti pagal požymius: gramatinius, leksinius semantinius, darybinius ir kiekybinius. Pristačius šiuos kriterijus, objektyviausi lingvistiniai kriterijai pradėti taikyti tekстыnuose pagal eiliškumą, remiantis veiksmažodžių ir dalyvių vartosenos dažnumu (žr. 5 skyrių). Pabaigoje pateikiamos apibendrinamosios pastabos bei aprašomos ateities tyrimų perspektyvos.

³ <https://kalbu.vdu.lt/mokymosi-priemones/mokomasis-tekstynas/>

⁴ <http://tekstynas.vdu.lt/tekstynas/>

⁵ <https://kalbu.vdu.lt/mokymosi-priemones/leksikonas/>

2. Adjektyvizacijos problema

Šiame skyriuje išsamiau kalbama apie tai, kas yra adjektyvizacija, aprašoma, kas apie ją minima lietuvių kalbininkų darbuose, nusakoma teorinė aptariamojo reiškinių esmė. Visų pirma, minėtina, kad apie adjektyvizaciją plačiau rašo Paulauskienė (1994: 40–42; 2006: 52). Pasak jos, adjektyvizacija, arba kitaip – būdvardėjimas, yra „[k]itų kalbos dalių virtimas būdvardžiais“ (Paulauskienė 1994: 40). Paulauskienė mini, kad būdvardžiais paprastai virsta dalyviai. Ji duoda tokių pavyzdžių (Paulauskienė 2006: 52): *skalbiamsis muilas, rašomasis stalas, drumstas vanduo, suktas žmogus, pasiutęs šaltis* ‘labai didelis’, *netikęs vaikas, pageltęs lapas* ir t. t. Pabrėžtina tai, kad dalyviai išlaiko formą, nepereina į būdvardžių paradigmą, taigi formaliai lieka dalyviai, tačiau virsta būdvardžiais pagal reikšmę, funkciją.

Adjektyvizacija minima ir *Kalbotyros terminų žodyne* (Gaivenis, Keinys 1990: 40) – čia ji vadinama būdvardėjimu; apie ją rašo ir Vytautas Ambrazas (LKE 2008: 96; 1979: 64–65) bei vadina adjektyvacija; apie subūdvardėjusius dalyvius užsiminta DLKŽ įvade, pavyzdžiui: *netikėtas, suprantamas*; apie juos rašo ir Kazys Ulvydas DLKG (2006: 411–412). Iš naujesnių lietuvių kalbos tyrėjų darbų, kur analizuojami subūdvardėję dalyviai, minėtini Markevičiaus (2012), Kudirkos (2021) darbai. Be to, adjektyvizacija minima ir užsienio kalbų tyrimuose, gramatikose (plg. latvių kalbos gramatikose (Kalnača, Lokmane 2021: 73; Nītiņa 2013: 371), rusų kalbos tyrimuose (Petrunina 2021) – taigi matyti, kad adjektyvizacijos problema aktuali ne tik lietuvių kalbai.

Galima būtų apibendrinti, kad minėti autoriai sutaria dėl adjektyvizacijos. Vis dėlto ne visada sutariama dėl to, ar visi dalyvio formą turintys ir būdvardžio funkciją atliekantys žodžiai laikytini subūdvardėjusiais dalyviais, ar kai kurie iš jų dalyviais net ir nebuvę, taigi būdvardžiais negalėję virsti (apie tai rašo Ambrazas LKE 2008: 96; 1979: 64–65). Kai kur adjektyvizacija neminama, pavyzdžiui, Ambrazo DLKG (2006: 354) tokie žodžiai, kaip *gimtas kraštas, miegamasis kambarys*, aprašyti prie paprastų dalyvių – veiksmazodžių formų (tikėtina, kad šiame darbe adjektyvizacija neminama, nes į dalyvius žvelgiama formaliai). Kai kuriuose darbuose rašoma apie panašius į adjektyvizaciją procesus, tačiau šis terminas neminimas – LKG II (1971: 334) Ambrazas rašo, kad dalyviai gali būti vartojami kaip tam tikri iš veiksmazodžių padaryti būdvardžiai, pavyzdžiui, *dedanti višta* (ne šiuo metu dedanti, o apskritai dėl višta); minima, kad tokie dalyviai, kaip *ištvirkęs (dvarininkas), pasiutęs (šuo), suaugęs (vyras)*, yra artimi būdvardžiams (LKG II 1971: 335–336), turi būdvardinę reikšmę, netgi minima priešprieša tarp būdvardinės ir dalyvinės reikšmės. *Mokomajame lietuvių kalbos žodyne* (Norkaitienė et al. 2010: 9) taip pat minimi dalyvio formą turintys būdvardžiai (pavyzdžiui, *apsiniaukęs*), nors pats subūdvardėjusių dalyvių terminas nevertojamas. Taip pat, kaip jau minėta remiantis lietuvių kalbos žodynų pavyzdžiu, nesutariama, kurie dalyviai laikytini subūdvardėjusiais, o kurie – paprastais dalyviais (veiksmazodžių sistemos nariais).

Nepaisant to, kad ne visi lietuvių autoriai, rašydami apie dalyvius, vartojamus kaip būdvardžiai, mini adjektyvizaciją (tiesa, vartoja įvairius terminus), bent dalis minėtų lietuvių autorių adjektyvizaciją pripažįsta (nors ir neaiškios jos ribos), tačiau menkai aprašo šio reiškinių teorinę esmę. Apie tai plačiau rašo Paulauskienė – ji adjektyvizaciją sieja su žodžių daryba. Kalbininkė šalia morfologinės žodžių darybos (kai naujų žodžių pasidaroma naudojantis darybos afiksais, suduriant žodžius) išskiria dar vieną žodžių darybos būdą – sintaksinę (1983: 40–49) arba funkcinę (1994: 38–46) žodžių darybą. Pasak jos, tai – žodžių darybos būdas, kai „<...> vienas kalbos dalies žodis be darybos afiksų pridėjimo ima funkcionuoti kitos kalbos dalies reikšmė“ (Paulauskienė 1994: 38). Paulauskienė prie šios žodžių darybos priskiria ne tik adjektyvizaciją, bet ir kitus procesus – substancyvizaciją, prominalizaciją, adverbializaciją; mini, kad iš kitų kalbos dalių atsiranda ir nekaitomosios kalbos dalys. Kalbininkė pateikia funkcinės (sintaksinės) žodžių darybos pavyzdį – žodis *stiklinė* gali būti būdvardis ir daiktavardis.

Taigi Paulauskienė funkcinę (sintaksinę) darybą, t. y. darybą be darybos afiksų, laiko vienu iš lietuvių kalbos žodžių darybos būdų (nors ir mini, kad tai – retesnis lietuvių kalbos žodžių darybos būdas nei morfologinė daryba) ir su šia žodžių daryba sieja adjektyvizaciją⁶.

Yra autorių (pavyzdžiui, Gaivenis, Keinys 1990: 109), kurie šį žodžių darybos būdą, kai žodis pradeda funkcionuoti kaip kitos kalbos dalies žodis, vadina ne sintaksine ar funkcinę žodžių daryba, o vartoja kitą terminą – konversija (angl. *conversion*). Neretai kitų, panašių į lietuvių, kalbų tyrėjai adjektyvizaciją sieja būtent su konversija, pavyzdžiui, rusų kalbos tyrėja Uliana Petrunina (2021), tai taip pat minima latvių kalbos gramatikose (Kalnača, Lokmane 2021: 73; Vulāne 2013: 207).

Taigi adjektyvizacija vadinamas procesas, kai kitos kalbos dalies žodis (pavyzdžiui, dalyvis – veiksmazodžio forma) virsta būdvardžiu (plg. Paulauskienė 1994: 40; Gaivenis, Keinys 1990: 40; LKE 2008: 96), o būdvardžiais virtę dalyviai, t. y. būdvardžiai, turintys dalyvio formą, vadinami subūdvardėjusiais dalyviais. Reikia turėti omenyje, kad šie dalyviai virsta būdvardžiais, nes jie įgyja būdvardžių reikšmę, tačiau formaliai vis dar yra dalyviai (išlaikę dalyvio formą). Nors kalbininkai ne visada sutaria, kokios yra adjektyvizacijos ribos, ar ji gali būti siejama su žodžių daryba, šiame darbe daugiausia palaikoma Paulauskienės (1983; 1994; 2006) pozicija (adjektyvizacija laikoma didesnio proceso – funkcinės žodžių darybos, arba kitaip, konversijos – dalimi). Vis dėlto ribos, kada dalyvis laikytinas subūdvardėjusiu, o kada – ne, yra neaiškios.

3. Dalyvių klasifikacija pagal adjektyvizacijos laipsnį ir reikšmę

Atliekant žvalgomąjį tekstynų tyrimą, paaiškėjo, kad dalyvius skirstyti vien į subūdvardėjusius ir nesubūdvardėjusius bei nubrėžti griežtą ribą yra sudėtinga. Adjektyvizacija – tai daugialypis, sudėtingas reiškinys, nes tas pats dalyvis gali turėti ir požymių, leidžiančių jį laikyti veiksmazodžio forma, ir požymių, artinančių jį prie būdvardžių; kai kurie dalyviai gali būti laikomi subūdvardėjusiais tik tam tikrame vartosenos kontekste. Be to, subūdvardėję dalyviai, kaip ir būdvardžiai, gali būti kokybinės ir santykinės reikšmės (t. y. atitikti kokybinius ir santykinius būdvardžius⁷): jiems atpažinti kartais taikytini skirtingi kriterijai. Šiame skyriuje aptariama galima dalyvių klasifikacija.

⁶ Ne visi lietuvių kalbos kalbininkai sutinka, kad šis procesas, kai žodis pereina iš vienos kalbos dalies į kitą, turėtų būti siejamas su žodžių daryba. Stasys Keinys (1999: 11–12) teigia, kad žodžių ir jų formų perėjimą iš vienos kalbos dalies į kitą tiria morfologija ir šis žodžių atsiradimo būdas neskiriamas prie žodžių darybos. Vincas Urbutis (2009: 347–349) nurodo, kad tikroji daryba – tik morfologinio pobūdžio: kadangi proceso, kai žodis pereina iš vienos kalbos dalies į kitą, metu neįgyjamas priešdėlis, priesaga, nekeičiama galūnė ir žodis nėra suduriamas, šis procesas, pasak kalbininko, ir nesiejamas su žodžių daryba. Vis dėlto šiame darbe palaikoma platesnė žodžių darybos samprata, minima Paulauskienės (1983; 1994) ir kai kurių užsienio kalbų lingvistų (plg. Kalnača, Lokmane 2021: 64, Petrunina 2021) ir laikoma, kad žodžių perėjimas iš vienos kalbos dalies į kitą – taip pat žodžių darybos objektas. Šio darbo autorė mano, kad kalbos reiškiniai tirtini ne tik einant nuo formos prie reikšmės, bet ir atvirkščiai – nuo reikšmės, funkcijos prie formos (laikantis šio požiūrio, procesas, kai vienos kalbos žodis virsta kitos kalbos dalies žodžiu, irgi laikomas žodžių daryba, nes jo metu pirma pakinta funkcija, reikšmė, o po to forma: pavyzdžiui, kaip mini Paulauskienė (1983: 41), daiktavardis, virtęsrieveiksmiu, nebelinksniuojamas).

⁷ Kaip teigia Meilutė Ramonienė ir Joana Pribušauskaitė (2019), „[k]okybiniai būdvardžiai parodo kokybinius daikto požymius, kurie gali keistis, būti ne vienodo intensyvumo <...>, [s]antykiniai būdvardžiai reiškia ypatybę, susijusią su kitais daiktais ar reiškiniais, kuri negali kisti.“ Nors teorinėje literatūroje nerasta, kad būtų rašoma apie subūdvardėjusių dalyvių klasifikaciją pagal kokybinę ir santykinę reikšmę, matyti, kad jie panašūs į vienus ar kitus pagal tam tikras ypatybes. Remiantis Paulauskiene (1994: 41; 349), tokie subūdvardėję dalyviai, kaip *miegamasis kambarys*, žymi daikto paskirtį. Kadangi paskirtį gali žymėti ir santykiniai būdvardžiai (pavyzdžiui, *arbatinis šaukštelis*, *atsarginis ratas* (Ramonienė ir Pribušauskaitė 2019: 123), laikoma, kad ir tokie subūdvardėję dalyviai, kaip *miegamasis kambarys*, laikomi turintys santykinę reikšmę. Kita vertus, tam tikri subūdvardėję dalyviai gali turėti kokybinių būdvardžių ypatybių – pavyzdžiui, būti laipsniuojami (*tinkamas – tinkamesnis – tinkamiausias*). Todėl galima teigti, kad šie subūdvardėję dalyviai turi kokybinę reikšmę.

Visų pirma, minėtina, kad kai kurie dalyviai gali būti **subūdvardėję** – jie gali akivaizdžiai turėti daugiau požymių, juos labiau artinančių prie būdvardžių negu veiksmažodžių, aiškiai atlieka būdvardžių funkciją. Prie tokių kokybinės reikšmės subūdvardėjusių dalyvių galima būtų priskirti šiuos dalyvius iš žvalgomojo tyrimo: *deramas, įprastas, neįmanomas, nematomas, nepakartojamas, nepamirštamasis, nepaprastas, nepatenkintas, nepriklausomas, papildomas, prieinamas, priklausomas, suaugęs, tariamas, tinkamas, užimtas* ir t. t. Prie tokių santykinės reikšmės subūdvardėjusių dalyvių galima būtų priskirti šiuos dalyvius: *baigiamasis renginys, gimtasis / gimtas kaimas, kepta duona, rašomasis stalas, skiriamasis bruožas, sudedamosios dalys, valgomoji druska, važiuojamoji dalis* ir t. t. (MLKT). Paminėtieji dalyviai nesunkiai atpažįstami remiantis subūdvardėjusių dalyvių atpažinimo kriterijais (žr. 4 skyrių), pavyzdžiui, yra aiškiai pakeitę leksinę reikšmę palyginus su atitinkamu veiksmažodžiu (daugiau apie šį kriterijų žr. 4.2.1 poskyryje).

Kiti dalyviai ne taip aiškiai subūdvardėję – jie galėtų būti vadinami **būdvardėjančiais** arba **iš dalies subūdvardėjusiais dalyviais**. Tai ribiniai atvejai, šie dalyviai dažnai gali būti traktuojami dvejopai ir net iš vartosenos konteksto ne visada aišku, ar jie labiau vartojami kaip būdvardžiai, ar kaip veiksmažodžių formos. Prie pavyzdžių galėtų būti tokie žodžiai, kaip *miręs, mylimas, vedęs* ir pan. Pavyzdžiui, ne visada gali būti aišku, ar dalyvis *vedęs* vartojamas kaip subūdvardėjęs dalyvis, ar kaip veiksmažodžio forma:

- 1) *O tavo brolis Paulius jau vedęs?* (MLKT)

Šiuo atveju nėra aišku, kas svarbiau – ar kad ‘Paulius jau ne vienišas’ (būdvardinė vartoseną), ar kad ‘jis jau vedė – susituokė’ (dalyvinė vartoseną).

Vis dėlto neretai iš vartosenos konteksto galima atskirti, ar tokie žodžiai vartojami labiau kaip subūdvardėję dalyviai, ar ne, pavyzdžiui:

- 2) *... islame tikėjimo vardan mirę kankiniai yra gerbiami bendruomenės.* (Dalyvinė vartoseną) (MLKT)
- 3) *Mirusio žmogaus rankos. Sulaužyti ir nusilupę nagai.* (Būdvardinė vartoseną) (MLKT)

Laikoma, kad 2 pavyzdyje vartojamas dalyvis *miręs* nesubūdvardėjęs, nes aiški būtojo kartinio laiko reikšmė, aktualus praeities mirimo veiksmas (daugiau apie šį kriterijų žr. 4.1.1 poskyryje). Tai matyti, nes prisijungiamas žodžių junginys *tikėjimo vardan*, nurodantis priežastį, kodėl įvyko veiksmas (toks junglumas būdingesnis veiksmažodžiams, daugiau žr. 4.1.2 poskyrį). 3 pavyzdyje vartojamo dalyvio praeities mirimo laikas ne toks aktualus, dalyvis vartojamas kaip būdvardžio *gyvas* antonimas.

Be to, kai kurie dalyviai turi ir tokių ypatybių, kurios leidžia juos vadinti itin artimais būdvardžiams, ir tokių, kurios sieja juos su veiksmažodžiais. Žodis *mėgstamas* gali būti laipsniuojamas (tuo jis yra panašus į būdvardžius, žr. 4.2.2 poskyrį), bet prisijungti veikėjo kilmininką (taigi matyti, kad jis turi neveikiamosios rūšies reikšmę, žr. 4.1.3 poskyrį), pavyzdžiui:

- 4) *Mano mėgstamiausias metų laikas – rudenis.* (MLKT)

Kiti dalyviai laikomi paprastais, nesubūdvardėjusiais, pavyzdžiui: *augantis, baigęs, ieškantis, laikomas, mėgstantis, naudojamas, padarytas, pamatęs, parašytas, patinkantis, randamas, rašomas, sakomas, vykstantis* ir t. t. (šie dalyviai analizuoti per žvalgomąjį tyrimą). Jie neatitinka subūdvardėjusių dalyvių atpažinimo kriterijų.

Apibendrinant galima teigti, kad atpažinti subūdvardėjusius dalyvius praktiškai ne visada lengva. Kartais dalyviai gali atitikti daugumą subūdvardėjusių dalyvių atpažinimo kriterijų (žr. 4 skyrių), tačiau tam tikrais požymiais būti panašūs ir į veiksmažodžius; kartais dalyviai gali būti laikomi subūdvar-

dėjusiais tik tam tikrame vartosenos kontekste; kartais riba tarp to, ar dalyvis – subūdvardėjęs, ar ne, gali būti itin neaiški. Vis dėlto galima teigti, kad iš dalies subūdvardėjusius dalyvius taip pat svarbu atpažinti, nes jie, kaip ir subūdvardėję dalyviai, sudaro tam tikras dalyvių vartosenos išimtis.

4. Subūdvardėjusių dalyvių atpažinimo kriterijai

Tam, kad būtų galima aiškiau nubrėžti ribas, kada dalyvis laikytinas subūdvardėjusiu, o kada – ne, sudarytas subūdvardėjusių dalyvių atpažinimo kriterijų sąrašas.⁸ Šie kriterijai suklasifikuoti pagal keturias požymių grupes: gramatiniai, leksiniai semantiniai, darybiniai ir kiekybiniai kriterijai. Jie nustatyti remiantis teoriniais darbais (Paulauskienė 1983, 1994, 2006; LKG II 1971; DLKG 2006; Ambrazas 1976; Ramonienė, Pribušauskaitė 2019), užsienio tyrėjų darbais (Petrunina 2021), taip pat šio darbo autorės atliekant žvalgomąjį tekstynų tyrimą. Per tyrimą metu tikrintos kriterijų pritaikymo galimybės, jie iliustruoti remiantis tyrimo duomenimis.

4.1. Gramatiniai kriterijai

Kalbos dalys, visų pirma, yra gramatikos objektas, tad pirmieji minėtini kriterijai – turintys gramatinių požymių. Šiame poskyryje aptariami kriterijai, susiję su gramatinėmis kategorijomis (dalyvių laiko, rūšies kategorija; apibrėžiamąja neveikiamosios rūšies dalyvių forma) ir žodžių junglumo polinkiais (aptariama, kiek atpažįstant subūdvardėjusius dalyvius svarbu analizuoti dalyvių prisijungiamus žodžius, taip pat – kiek svarbus neveikiamosios rūšies dalyvių polinkis prisijungti veikėjo naudininką, o ne kilmininką).

4.1.1. Neaktualios ar neaiškios, neegzistuojančios dalyvių rūšies, laiko kategorijos

Dalyviai turi dvi gramatines kategorijas, kurių neturi būdvardžiai: laiką ir rūšį. Taigi šios gramatinės kategorijos gali būti laikomos vienu pagrindinių dalykų, skiriančių dalyvius nuo būdvardžių.

Apie tai, kad dalyvius nuo būdvardžių skiria būtent gramatinės kategorijos, rašo Paulauskienė. Ji teigia, kad veiksmažodžio formų sistemai priklausančio dalyvio „<...> kamiene yra ryški laiko ir rūšies reikšmė, pvz.: *rašantis vaikas / rašomas darbas; rašęs vaikas / rašytas darbas*“ (Paulauskienė 1994: 41). Vadinasi, dalyvį subūdvardėjusiu galima laikyti tada, kai jis išlaiko savo išorinę (dalyvinę) formą, tačiau išnyksta jai būdinga funkcija – rūšies ir laiko reikšmė (Paulauskienė 2006: 52). Kalbininkė duoda žodžių junginio *miegamasis kambarys* pavyzdį: žodis *miegamasis* žymi tik daikto paskirtį, jo laiko ir rūšies reikšmė išnykusi, žodis nereiškia to, kad kambaryje dabar miegama (žymi pastovią ypatybę), ir to, kad „<...> kambarys gauna ypatybę iš kito veikėjo veiksmo.“ Taip pat minėtina tai, kad artimesni būdvardžiams neveikiamosios rūšies būtojo bei veikiamosios rūšies būtojo kartinio laiko dalyviai, kurių ankstesnis veiksmas mažai jaučiamas (pavyzdžiui, *ištvirkęs, pasiutęs, išlepintas* (LKG II 1971: 335, 345).

Taigi teoriškai dalyviai, kurių laiko kategorija neaktuali, neaiški, yra artimesni būdvardžiams. Vis dėlto remiantis tuo atpažinti subūdvardėjusius dalyvius ne visada paprasta – tai subjektyvu. Taip pat kartais pastovios ypatybės reikšmės dalyvis (t. y. toks dalyvis, kuris neturi laiko kategorijos) vis tiek gali prisijungti žodžius kaip atitinkamas veiksmažodis (žr. 4.1.2 poskyrį), turėti rūšies kategoriją. Vienas iš LKG II (1971: 333) minimų pavyzdžių – žodis *kvepiantis* panašus į būdvardį *kvapnus*, jis žymi

⁸ Minėtina tai, kad remiantis šiais kriterijais gali būti atpažįstami ir iš dalies subūdvardėję dalyviai (pavyzdžiui, kai kuriuos kriterijus dalyvis gali atitikti, kai yra vartojamas tik tam tikrame kontekste).

pastovią ypatybę, bet yra panašus į veiksmažodį *kvepėti*, nes prisijungia tokius pat žodžius – *skaniai kvepiantis javas*. Kartais paprasčiau atpažinti, ar dalyvis turi neveikiamosios rūšies reikšmę, pavyzdžiui, jos neturi iš intranzityvinių veiksmažodžių padaryti neveikiamosios rūšies dalyviai (Paulauskienė 1994: 349), kaip *miegamas kambarys, gyvenamas namas*; taip pat neveikiamosios rūšies dalyviai, vartojami sinonimiškai veikiamosios rūšies dalyviams (pavyzdžiui, MLKT rasti sinonimai – *praėitą, praėjusią savaitę*).

Apibendrinant galima teigti, kad dalyvius nuo būdvardžių skiria rūšies ir laiko kategorija. Vis dėlto ne visada praktiškai paprasta atpažinti, ar dalyvis neturi laiko, rūšies kategorijų; taip pat kartais, jeigu dalyvis neturi laiko kategorijos, jis vis tiek gali turėti rūšies kategoriją ir neatitikti kitų subūdvardėjusių dalyvių atpažinimo kriterijų. Todėl svarbūs ir kiti kriterijai.

4.1.2. Dalyvių vartoseną be prisijungiamų linksnių,rieveiksmių, prielinksninių konstrukcijų

Be gramatinių kategorijų, norint atpažinti subūdvardėjusius dalyvius svarbu atsižvelgti ir į sintaksinius aspektus. Svarbu atsižvelgti į dalyvio prisijungiamus žodžius.

DLKG (2006: 354) minima, kad dalyviai, kaip ir veiksmažodžiai, valdo linksnius (pavyzdžiui, *vaikas neša obuolius* ir *obuolius nešantis vaikas*), prisijungiarieveiksmius ir prielinksnines konstrukcijas (pavyzdžiui, *aiškiai matau namus* ir *aiškiai matomi namai, grįžau į namus* ir *sugrįžęs į namus*). Galima būtų teigti, kad, jeigu dalyvis turi veiksmažodžiui būdingą junglumą, prisijungia tokius pat žodžius, jis bent jau tam tikromis reikšmėmis nėra subūdvardėjęs.⁹ Vadinasi, remiantis šiuo kriterijumi galima atpažinti nesubūdvardėjusius dalyvius.

Jeigu dalyvis nevaldo linksnių, neprisišliejarieveiksmių ir prielinksninių konstrukcijų kaip atitinkamas veiksmažodis, jis gali būti subūdvardėjęs. Pavyzdžiui, veiksmažodis *patirti* valdo linksnį (*Jis patyrė sunkią galvos traumą* (DLKT)), o dalyvis *patyręs* dažnai nevaldo linksnio (pavyzdžiui, *patyręs slidininkas* (MLKT)) – tai ženklas, kad jo leksinė reikšmė yra daugiau ar mažiau pasikeitusi nuo atitinkamo veiksmažodžio leksinės reikšmės ir žodis laikytinas subūdvardėjusiu.

Apibendrinant galima teigti, kad, bandant nustatyti, ar dalyvis subūdvardėjęs, svarbu tikrinti, ar jis valdo linksnius, prisišliejarieveiksmius (išskyrus stiprinamąją, silpninamąją reikšmę turinčius ir ypatybės kiekį žyminčiusrieveiksmius, pavyzdžiui, *labai, ypač* ir pan. – žr. 4.2.2 poskyrį) ir prielinksnines konstrukcijas. Šis kriterijus, kaip vienas objektyviau patikrinamų, išsamiau pritaikytas analizuojant veiksmažodžius ir aprašytas 5.4 poskyryje.

4.1.3. Neveikiamosios rūšies dalyvių polinkis prisijungti veikėjo naudininą, o ne kilmininą

Kitas svarbus kriterijus, kuriuo remiantis galima atpažinti subūdvardėjusius dalyvius (būtent neveikiamosios rūšies), taip pat susijęs su gramatiniu junglumu.

Remiantis LKG II (1971: 339), galima teigti, kad neveikiamosios rūšies esamojo laiko dalyviai, kurie prisijungia veikėjo naudininą (kaip būdvardžiai), o ne kilmininą, neturi aiškios neveikiamosios rūšies reikšmės. Todėl galima teigti, kad šie dalyviai priartėja prie būdvardžių ir tai – dar vienas subūdvardėjusių dalyvių atpažinimo kriterijus.

⁹ Vis dėlto taikant šį kriterijų reikia turėti omenyje, kad tam tikras junglumas gali būti būdingas ir būdvardžiams. Pavyzdžiui, kaip rašo Paulauskienė (1994: 337), kokybiniai būdvardžiai gali prisijungti stiprinamąją, silpninamąją reikšmę turinčiusrieveiksmius, kaip *labai, nelabai, ypač* ir pan., ypatybės kiekį žyminčiusrieveiksmius, kaip *daug, truputį, pakankamai* (žr. 4.2.2 poskyrį). Tokierieveiksmiai yra šio kriterijaus taikymo išimtys – jeigu dalyvis juos prisijungia, tai ženklas, kad jis yra panašus į būdvardžius, o ne atvirkščiai.

Atliekant žvalgomąjį tyrimą, rasta dalyvių, prisijungiančių veikėjo naudininką: *nematomas, pastebimas, pažįstamas, prieinamas, suprantamas*. Šiuos dalyvius galima laikyti subūdvardėjusiais, pavyzdžiui:

- 5) *Didžiausia blogybė – tai nepilnamečiams lengvai prieinamas alkoholis*. (MLKT)
- 6) *Iš žiūrovui labiausiai pastebimų skirtumų į akis krenta kitoks darbo laikas...* (MLKT)

Kita vertus, jeigu neveikiamosios rūšies (tiek esamojo, tiek būtojo laiko) dalyvis prisijungia veikėjo kilmininką, tada galima teigti, kad jis turi neveikiamosios rūšies reikšmę ir todėl yra artimesnis veiksmožiams¹⁰, pavyzdžiui:

- 7) *... prie lietuviškos virtuvės niekur nemini balandėlių, nors tai tikrai dažnai mūsų valgomas patiekalas*. (MLKT)

Šiuo atveju žodis *valgomas* – tikra veiksmožžio forma, paprastas dalyvis¹¹.

Vadinasi, jeigu neveikiamosios rūšies esamojo laiko dalyvis vartojamas su veikėjo naudininku, tai ženklas, kad jis yra panašus į būdvardį ir gali būti laikomas subūdvardėjusiu dalyviu. Ir atvirkščiai – jeigu neveikiamosios rūšies (esamojo ir būtojo laiko) dalyvis vartojamas su veikėjo kilmininku, tai ženklas, kad šis dalyvis nėra subūdvardėjęs.

4.1.4. Apibrėžiamoji neveikiamosios rūšies dalyvių forma

Dalyviai, kaip ir būdvardžiai, gali turėti apibrėžiamąją formą. Kitas subūdvardėjusių dalyvių atpažinimo kriterijus susijęs būtent su apibrėžtumo kategorija.

Minėtina tai, kad ypač apibrėžiamoji forma būdinga tiems dalyviams, kurie nurodo daikto rūšį (paskirtį) ir yra vartojami įvairiems terminams sudaryti (tai minima LKG II (1971: 339–342)), taigi kriterijus susijęs su leksiniais semantiniais požymiais. Šie dalyviai panašūs į santykinius būdvardžius, jų laiko, rūšies kategorijos yra neaktualios, taigi galima būtų teigti, kad jie yra subūdvardėję.

Remiantis žvalgomuoju tyrimu, galima patvirtinti šį kriterijų: apibrėžiamieji neveikiamosios rūšies dalyviai, net jeigu vartojami retai, taip pat, kaip ir santykiniai būdvardžiai, dažnai yra skirti klasifikuoti, išskirti, yra terminų sudedamoji dalis. Pavyzdžiai: *baigiamasis renginys; dainuojamoji poezija; einamieji klausimai; rašomasis stalas; skiriamasis bruožas; sudedamosios dalys; valgomasis grybas; valgomoji druska; važiuojamoji dalis* (MLKT).

Galima apibendrinti, kad tada, kai neveikiamosios rūšies dalyvis turi apibrėžiamąją formą, jis dažnai gali būti laikomas subūdvardėjusiu. Vis dėlto tikrinti, ar apibrėžiamieji neveikiamosios rūšies dalyviai – subūdvardėję, reikėtų remiantis ir kitais kriterijais.

4.2. Leksiniai semantiniai kriterijai

Dalyviai į veiksmožžius panašūs ne tik gramatiškai, bet ir leksiškai semantiškai – kadangi jie yra veiksmožžio formos, turi ir veiksmožžio leksinę reikšmę. Kita vertus, jeigu dalyviai yra subūd-

¹⁰ Tačiau svarbu tai, kad esamojo laiko dalyvis, prisijungiantis veikėjo kilmininką, kartais gali turėti pastovios ypatybės reikšmę, t. y. neturėti laiko kategorijos reikšmės ir šia prasme būti šiek tiek artimas ir būdvardžiui, pavyzdžiui, *mano pažįstamas žmogus* (LKG II 1971: 338).

¹¹ Reikia paminėti, kad kitame kontekste, kai neprisijungia veikėjo kilmininko, dalyvis *valgomas* gali būti palaikomas ir subūdvardėjusiu (žodžio *nuodingas* antonimu):

- 8) *... toks pat geras valgomas grybas, kaip ir tikrinis baravykas*. (MLKT)

vardėję, jie turi leksinių semantinių ypatybių, būdingų būdvardžiams. Kitaip sakant, tiriant, ar dalyvis subūdvardėjęs, svarbu atsakyti į klausimą, kokiai leksinei semantinei sistemai jis priklauso – veiksmožodžių ar būdvardžių. Dėl šios priežasties išskirta dar viena kriterijų grupė – leksiniai semantiniai.

Leksiniai semantiniai kriterijai įvairūs: dalyvis gali būti subūdvardėjęs, jeigu jo leksinė reikšmė pasikeitusi lyginant su atitinkamo veiksmožodžio leksinėmis reikšmėmis; jeigu jis turi kintamosios ypatybės reikšmę (kaip kokybiniai būdvardžiai); turi semantinių sąsajų su būdvardžiais, pavyzdžiui, turi būdvardžių sinonimų, antonimų.

4.2.1. Pasikeitusi leksinė reikšmė lyginant su atitinkamu veiksmožodžiu

Itin svarbus kriterijus, kuriuo remiantis nustatoma, kad dalyvis subūdvardėjęs, – pasikeitusi dalyvio leksinė reikšmė lyginant su atitinkamo veiksmožodžio leksinėmis reikšmėmis. Kitaip tariant, dalyvis, kuris nutolsta nuo veiksmožodžio ir tampa savarankišku leksiniu vienetu (o ne veiksmožodžio forma), gali daugiau ar mažiau pakeisti leksinę reikšmę.¹²

Dalyviai nuo atitinkamo veiksmožodžio leksine reikšme gali nutolti daugiau arba mažiau. Kai kurių dalyvių reikšmė, palyginti su atitinkamų veiksmožodines ypatybes turinčių dalyvių reikšme, gali būti apibendrinta, perkeltinė (LKG II 1971: 334–335, 345). Vienas iš pavyzdžių – žodžių junginys *netikęs peilis*: juo įvardijamas toks peilis, kuris apskritai yra blogas, prastas, o ne toks, kuris netiko kažkuriuo praeities momentu (LKG II 1971: 335); žodis *nepakartojamas* ‘nuostabus, retas’, DLKŽ aprašytas kaip būdvardis, turi teigiamo vertinimo atspalvį – šio atspalvio neturi atitinkamas veiksmožodis *nepakartoti*. Minėtina ir tai, kad dalyvis gali būti pakeitęs leksinę reikšmę tik tam tikromis reikšmėmis, pavyzdžiui, *patenkintas* ‘linksmas, gerai nusiteikęs’ *žmogus* ir *patenkintas prašymas* (LKG II 1971: 345) – pirmuoju atveju žodis *patenkintas* dažnai laikomas būdvardžiu, o antruoju – dalyviu.

Apibendrinant galima teigti, kad pasikeitusios leksinės reikšmės kriterijus labai svarbus atpažįstant subūdvardėjusius dalyvius. Vis dėlto jis gana subjektyvus, todėl siekiant nustatyti, ar dalyvio leksinė reikšmė pasikeitusi ir dalyvis subūdvardėjęs, dažnai reikia pasitelkti kitus kriterijus (pavyzdžiui, galima lyginti dalyvio bei atitinkamo veiksmožodžio gramatinį junglumą, kaip minima 4.1.2 poskyryje).

4.2.2. Kintamosios ypatybės reikšmė

Dalyviai gali būti panašūs į kokybinius būdvardžius tuo, kad kai kurie jų, kaip ir kai kurie būdvardžiai, gali reikšti kintamąją ypatybę (Paulauskienė 1994: 226) – tai reiškia, kad daikto požymiai gali keistis, būti ne vienodo intensyvumo (Pribušauskaitė, Ramonienė 2019: 120). Patikrinti, ar dalyvis turi kintamosios ypatybės reikšmę, galima atsižvelgiant į jo gramatinės ypatybes¹³. Visų pirma, įmanoma patikrinti, ar dalyvis prisijungia tokius stiprinamąją ar silpninamąją reikšmę turinčius ir ypatybės kiekį žyminčius prieveiksnius, kaip *labai*, *ypač*, *pakankamai* ir pan. (kad kokybiniai būdvardžiai linkę prisijungti šiuos prieveiksnius, rašoma Ramonienė, Pribušauskaitė 2019: 121; Paulauskienė 1994: 377). Kitas būdas atskirti, ar dalyviai reiškia kintamąją ypatybę, galima tikrinant, ar jie yra laipsniuojami¹⁴.

¹² *Latvių kalbos gramatikoje* minima, kad atpažįstant subūdvardėjusius dalyvius svarbi dalyvio semantinė nepriklausomybė nuo atitinkamo veiksmožodžio (Nītiņa 2013: 371).

¹³ Kintamosios ypatybės reikšmės kriterijus yra laikomas leksiniu semantiniu kriterijumi (kintamąją ypatybę gali reikšti tik kokybiniai būdvardžiai, o kokybinių, santykinių būdvardžių skyrimas yra semantinis (Paulauskienė 1994: 169), o būdai patikrinti, ar dalyvis reiškia kintamąją ypatybę, yra gramatiniai, nes žodžių gramatinės ir leksinės ypatybės yra labai susijusios (plg. Sinclairis 2000: 191), dažnai tirtinos kartu.

¹⁴ Paulauskienė (1983: 45) rašo, kad tada, kai dalyvis pradedamas laipsniuoti sintetiškai, jis būdvardėja, pavyzdžiui: *pasiutesnis noras*, *tinkamiausias laikas*. Vis dėlto atliekant žvalgomąjį tyrimą tokių tendencijų nepastebėta ir toliau laikomasi nuomonės, kad svarbu tikrinti, ar dalyviai apskritai laipsniuojami.

Atliekant žvalgomąjį tyrimą, paaiškėjo, kad dalyvius, turinčius kintamosios ypatybės reikšmę, galima būtų skirstyti į dvi kategorijas. Vieni jų šią reikšmę turi dėl atitinkamo veiksmožodžio semantinių ypatybių (tai matyti iš veiksmožodžių prisišliejamųrieveiksmių, pavyzdžiui: *labai mėgti – labai mėgstamas; labiausiai mėgstu – mėgstamiausias*). Šie dalyviai iš tiesų panašūs į kokybinius būdvardžius, tačiau jų adjektyvizacijos laipsnis neaiškus, kadangi jie gali būti laikomi ir veiksmožodžio forma (remiantis šiuo kriterijumi, nematyti, kad dalyvių leksinė reikšmė skirtųsi nuo atitinkamo veiksmožodžio leksinės reikšmės).

Kita dalyvių kategorija – tai dalyviai, kurie įgiję kintamosios ypatybės reikšmę ne dėl atitinkamo veiksmožodžio semantinių ypatybių, o dėl to, kad daugiau ar mažiau yra pakeitę leksinę reikšmę palyginti su atitinkamu veiksmožodžiu. Pavyzdžiui, *patyręs, užimtas* gali prisijungtirieveiksmius *labai*, o atitinkami veiksmožodžiai *patirti, užimti* šiorieveiksmio nelinkę prisijungti; dalyvis *prieinamas* gali būti laipsniuojamas, o atitinkamas veiksmožodis *prieiti* tokių laipsnį reiškiančiųrieveiksmių *labiau, labiausiai* nelinkęs prisijungti. Šie dalyviai laikytini subūdvardėjusiais.

Kintamosios ypatybės reikšmės kriterijus itin svarbus atpažįstant, ar dalyvis yra subūdvardėjęs. Pabrėžtina tai, kad jis – ne tik svarbus, bet ir labai tikslus – subūdvardėjusius dalyvius galima nesunkiai atpažinti, jeigu jie turi kintamosios ypatybės reikšmę, kuriai atsirasti neturi įtakos atitinkamo veiksmožodžio leksinės reikšmės. Dėl to šiame straipsnyje išsamiau aprašoma, kaip kintamosios ypatybės reikšmės kriterijus taikytas tekstynuose (žr. 5.3 poskyrį).

4.2.3. Dalyvių semantinės sąsajos su būdvardžiais (sinonimija, antonimija)

Jeigu dalyvis įeina į būdvardžių leksinę semantinę sistemą, tai ženklas, kad jis funkcionuoja kaip būdvardis ir bent tam tikromis reikšmėmis gali būti subūdvardėjęs. Dalyvių semantinės sąsajos su būdvardžiais gali įvairiai atsiskleisti: jie gali turėti būdvardžių sinonimų, antonimų; įeiti į tas pačias semantines grupes su būdvardžiais; kaip ir santykiniai būdvardžiai, gali rodyti daikto paskirtį, rūšį, būti terminų sudedamoji dalis (apie tai plačiau rašyta 4.2.4 poskyryje) ir pan. Šiame poskyryje plačiausiai rašoma apie dalyvių ir būdvardžių sinonimus bei antonimus, pateikiama per žvalgomąjį tyrimą surinktų pavyzdžių.

Jeigu dalyvis turi būdvardžių sinonimų ar antonimų, tai gali būti akivaizdus įrodymas, kad jis turi semantinių sąsajų su būdvardžiais¹⁵. Pavyzdžiui, žvalgomojo tyrimo metu rasti šie dalyviai, turintys būdvardžių sinonimų ir antonimų: *nepakartojamas – nuostabus* (sinonimai); *patenkintas – laimingas* (sinonimai); *tikintis – religingas* (sinonimai); *miręs – gyvas* (antonimai); *valgomas – nuodingas* (antonimai) ir t. t. Objektyviau iš tekstyno duomenų atpažinti, ar dalyvis turi būdvardžių sinonimų, antonimų, įeina į tas pačias semantines grupes su būdvardžiais, galima analizuojant ir lyginant jų leksinį gramatinį kontekstą (pavyzdžiui, atributiškai, be valdomų linksnių, prisišliejamųrieveiksmių, prielinksninių konstrukcijų, apibūdinant grybus vartojami žodžių junginiai *valgomas grybas – nuodingas grybas* (MLKT)).

Nagrinėjant žodžius paaiškėjo, kad tikrinant, kokių dalyvis turi sinonimų / antonimų, į kokias semantines grupes įeina, galima atpažinti ir subūdvardėjusius dalyvius, reikšme primenančius įvardžius. Pa-

¹⁵ Paulauskienė (1994: 42), rašydama apie subūdvardėjusius dalyvius, neretai pateikia jų būdvardžių sinonimų, antonimų (pavyzdžiui, *pašėlęs (didelis) greitis*). Kita vertus, svarbu paminėti, kad dalyviai gali turėti semantinių sąsajų su būdvardžiais tik tam tikrame kontekste. Pavyzdžiui, kalbininkė (Paulauskienė 1994: 42) mini, kad dalyviai *virtos bulvės, kepti obuoliai* gali būti siejami su veiksmožodžiais *virti, kepti* kaip jų dalyvių formos (*Šitas valgis mano virtas, mano keptas*) ir su būdvardžiu *žalias* kaip jo antonimai (*virtos bulvės / žalios bulvės, kepti obuoliai / žali obuoliai*). Matyti, kad tuomet, kai žodžiai *virtas, keptas* vartojami su veikėjo kilmininku *mano*, jie gali būti siejami ne su būdvardžiais, o su veiksmožodžiais.

vyzdžiui, žodžių junginiai *praeitą, praėjusią savaitę* vartojami panašiai kaip žodžių junginiai su įvardžiais – *aną savaitę, šią savaitę, kitą savaitę*, taigi galima teigti, kad žodžiai *praeitas, praėjęs* atlieka deiktinę funkciją, funkcionuoja kaip įvardžiai.

Vadinasi, jeigu dalyvis yra vartojamas sinonimiškai, antonimiškai būdvardžiams, įeina į jų semantines grupes, galima teigti, kad didelė tikimybė, jog jis yra subūdvardėjęs. Tačiau pabrėžtina tai, kad dalyvis gali neturėti būdvardžių sinonimų, antonimų, tačiau vis tiek būti vartojamas kaip būdvardis (arba kaip kita kalbos dalis), taigi tokiais atvejais reikalinga tikrinti ir kitus kriterijus.

4.3. Darybiniai kriterijai

Kaip mini Paulauskienė (1994: 57), kalbos dalys klasifikuojamos ir pagal morfologinius požymius, tarp kurių yra ir būdingi žodžių darybos modeliai. Svarbūs darybiniai kriterijai: jeigu dalyvis turi tokių pat darybinių polinkių kaip būdvardžiai, tai ženklas, kad jis gali būti subūdvardėjęs. Tiriant, ar dalyvis subūdvardėjęs, svarbu atsižvelgti į tai, ar iš jo gali būti sudaromirieveiksmiai su priesaga *-ai* ir daiktavardžių abstraktai su priesagomis *-umas, -ybė*.

4.3.1. Prieveiksmiai su priesaga *-ai*

Minėtina, kad iš kai kurių kokybinių būdvardžių gali būti sudaromi prieveiksmiai su priesaga *-ai*. Tikrinant, ar dalyvis yra subūdvardėjęs, svarbu tikrinti, ar iš jo taip pat gali būti padaromi šie prieveiksmiai. Kad šis kriterijus svarbus, galima teigti remiantis teorine literatūra. Kaip rašo Paulauskienė (1983: 46), „[i]š subūdvardėjusių kintamą daikto ypatybę žyminčių dalyvių visai taip pat, kaip ir iš būdvardžių, su formantu *-ai* padaromi prieveiksmiai.“ Ambrazas (1979: 34, 41, 49, 59) taip pat rašo, kad šie prieveiksmiai daromi iš dalyvių, kurie yra artimesni būdvardžiams, turi būdvardišką reikšmę, pavyzdžiui, *atmestai, matomai, prakeiktai, pasiutusiai, pašėlusiai, suprantamai, tinkamai* ir t. t.

Galima teigti, kad šis kriterijus (dalyvių polinkis sudaryti prieveiksmį su priesaga *-ai*) yra patikimas subūdvardėjusių dalyvių atpažinimo kriterijus. Be to, jis lengvai patikrinamas tekstyne. Dėl šios priežasties straipsnyje išsamiau aprašoma, kaip pristatytas kriterijus taikytas tekstuose (žr. 5.3 poskyrį).

4.3.2. Daiktavardžių abstraktai su priesagomis *-umas, -ybė*

Be prieveiksmių darybos, tikrintina, ar iš dalyvio daromi daiktavardžių abstraktai su priesagomis *-umas* ir *-ybė*. Šie darybiniai polinkiai taip pat būdingi kokybiniais būdvardžiams – kartu ir kokybinę reikšmę turintiems subūdvardėjusiems dalyviams. Kad šis kriterijus gali būti svarbus atpažįstant subūdvardėjusius dalyvius, matyti iš teorinių darbų. Remiantis DLKG (2006: 100–101), vardažodžių abstraktai su priesaga *-umas* gali būti daromi ne tik iš būdvardžių, bet ir iš dalyvių bei dalyvinių būdvardžių, daugiausia – iš neveikiamosios rūšies esamojo laiko dalyvių, kurie dažnai turi būdvardinę reikšmę (tačiau kartais gali būti daromi ir iš kitų dalyvių). Per žvalgomąjį tyrimą rasta tokių dalyvių, iš kurių daromi daiktavardžių abstraktai su priesaga *-umas*: *matomas, nematomas (matomumas, nematomumas), prieinamas (prieinamumas), skaitomas (skaitomumas), tinkamas (tinkamumas), užimtas (užimtumas)*. Šie žodžiai potencialiai gali būti laikomi subūdvardėjusiais.

DLKG (2006: 101) minima, kad iš neveikiamosios rūšies esamojo laiko dalyvių, dažniau turinčių būdvardinę reikšmę, gali būti daromi ir daiktavardžių abstraktai su priesaga *-ybė*. Per žvalgomąjį tyrimą rasti šie dalyviai, iš kurių gali būti daromi daiktavardžių abstraktai su priesaga *-ybė*: *nepriklausomas, priklausomas (nepriklausomybė, priklausomybė)*.

Apibendrinant tai, kas pasakyta, galima teigti, kad dažnai dalyviai, iš kurių padaromi daiktavardžių abstraktai su priesagomis *-umas*, *-ybė*, yra artimesni būdvardžiams (turi būdvardinę reikšmę). Žvalgomojo tyrimo metu rasta nemažai dalyvių, iš kurių padaromi šie abstraktai – jie gali būti laikomi subūdvardėjusiais. Tačiau užtikrintai teigti, kad visi dalyviai, iš kurių gali būti padaromi abstraktai su priesagomis *-umas*, *-ybė*, yra subūdvardėję, negalima.

4.4. Kiekybiniai kriterijai

Be minėtų lingvistinių kriterijų, svarbūs ir kiekybiniai. Remiantis vartosenos dažnumu, galima nustatyti tikimybę, ar dalyvis – subūdvardėjęs, ar ne. Apie tai, kaip vartosenos dažnumo informacija gali padėti atpažinti subūdvardėjusius dalyvius, informacijos nerasta lietuvių kalbotyros darbuose, tačiau tokios informacijos galima rasti užsienio tyrėjų darbuose – apie tai rašė Petrunina (2021). Pavyzdžiui, ji tyrė, kaip veiksmažodžių dažnumas gali būti susijęs su tikimybe, kad iš jų bus padaryti subūdvardėję rusų kalbos dalyviai (analizavo, ar iš dažnesnių, ar iš retesnių veiksmažodžių dažniau daromi subūdvardėję dalyviai). Taip pat darbe tirta, ar dalyviai, vartojami dažnai palyginti su asmenuojamosiomis formomis ir bendratimi, dažniau yra subūdvardėję negu tie, kurie vartojami retai. Petrunina (2021: 185) priėjo prie išvados, kad tiek veiksmažodžio dažnumas, tiek dalyvių dažnumas, palyginti su kitomis veiksmažodžio formomis, gali padėti nustatyti tikimybę, ar dalyvis linkęs būdvardėti. Kitais žodžiais tariant, jeigu rusų kalbos dalyviai vartojami palyginti dažnai, didesnė tikimybė, kad jie bus subūdvardėję. Vadinas, vartosenos dažnumo informacija gali būti svarbi atpažįstant subūdvardėjusius dalyvius (ne tik rusų, bet ir lietuvių kalbos).

Atrodytų reikėtų tirti, kaip kiekybinius kriterijus, vartosenos dažnumo informaciją galima pritaikyti atpažįstant subūdvardėjusius dalyvius (šiam poskyryje aptarti aspektai gali būti svarbūs atpažįstant ne tik rusų kalbos subūdvardėjusius dalyvius, bet ir lietuvių kalbos). Kitame skyriuje išsamiau aprašyta, kaip bandyta tirti lietuvių kalbos dalyvius remiantis kiekybiniais duomenimis.

5. Subūdvardėjusių dalyvių atpažinimas tekstyne

Ankstesniame skyriuje aprašyti subūdvardėjusių dalyvių atpažinimo kriterijai gali būti naudingi, jeigu reikia išsiaiškinti, ar dalyvis gali būti subūdvardėjęs. Tačiau dar galutinai nenuspręsta, koks turėtų būti kriterijų taikymo eiliškumas, kaip remtis kiekybine informacija (kaip tiksliai pritaikyti vartosenos dažnumo informaciją atpažįstant subūdvardėjusius dalyvius), kaip konkrečiai kriterijus taikyti analizuojant tekstyną.

Siekiant kriterijus sureitinguoti pagal taikymo eiliškumą ir iš tekstyno duomenų atrinkti subūdvardėjusius dalyvius, analizuoti 185 dažni veiksmažodžiai iš *Leksikono*. Jie atrinkti iš dažniausių 200 veiksmažodžių – neanalizuoti veiksmažodžiai, turintys homonimų, kad būtų galima lengviau atlikti kiekybinę analizę MLKT (t. y. kad konkordanse ieškant konkretaus veiksmažodžio, tarp vartosenos atvejų nepasitaikytų ir jo homonimų). Be to, šių veiksmažodžių konkordansų MLKT ieškota paieškoje įvedant tiek bendraties formą, tiek kitas formas, tarp jų ir dalyvių formas (pavyzdžiui, atliekant analizę MLKT, ieškota žodžio *mėgti*, rasti iš viso 462 vartosenos atvejai; atskirai ieškota ir žodžio *mėgstamas* – rasti dar 45 vartosenos atvejai; visi šie vartosenos atvejai sudėti ir teigiama, kad veiksmažodis *mėgti* iš viso tekstyne pavartotas 516 kartų)¹⁶. Taigi analizė atlikta MLKT ir, kai trūko duomenų, DLKT (plačiau apie tai kituose poskyriuose).

¹⁶ Tikėtina, kad tekstyne (jis morfologiškai anotuotas automatiškai) kai kurie dalyviai jau laikomi atskirais žodžiais nuo veiksmažodžių (pavyzdžiui, minėtas žodis *mėgstamas* laikomas būdvardžiu), todėl jų lema ir nurodyta kitokia. Šiame tyrime bandyta be išankstinių nuostatų nustatyti, kurie dalyviai subūdvardėję, todėl visi veiksmažodžių vartosenos atvejai ir analizuoti, nesvarbu, kokia jų lema pateikta tekstyne.

Nuspręsta minėtus 185 veiksmažodžius analizuoti ir iš jų atrinkti subūdvardėjusius dalyvius remiantis šiais lingvistiniais kriterijais:

- 1)rieveiksmių su priesaga *-ai* darybos kriterijumi (žr. 4.3.1 poskyrį);
- 2) kintamosios ypatybės reikšmės kriterijumi (žr. 4.2.2 poskyrį);
- 3) dalyvių vartosenos be prisijungiamų linksnių,rieveiksmių, prielinksninių konstrukcijų kriterijumi (žr. 4.1.2 poskyrį).

Šie lingvistiniai kriterijai siejami su kiekybiniais kriterijais (žr. 4.4 poskyrį), remiamasi dalyvių ir veiksmažodžių dažnumo informacija.

Pirmi du kriterijai pasirinkti, nes jie, remiantis teorine literatūra ir žvalgomoju tyrimu, pasirodė esantys labai patikimi atpažįstant subūdvardėjusius dalyvius, be to, juos palyginti nesunku taikyti analizuojant tekstyną. Vis dėlto minėtų dviejų pirmųjų lingvistinių kriterijų neužtenka siekiant atpažinti visus subūdvardėjusius dalyvius – ne visi dalyviai, kurie neturi kintamosios ypatybės reikšmės ir iš kurių negali būti padaromirieveiksmiai, yra paprasti dalyviai, kai kurie iš jų vis tiek gali būti subūdvardėję (pavyzdžiui, santykinės reikšmės subūdvardėję dalyviai, kaip 4.1.1 poskyryje aprašytas dalyvis *miegamasis kambarys*). Taigi pasirinkta taikyti dar vieną kriterijų – dalyvių vartosenos be prisijungiamų linksnių,rieveiksmių, prielinksninių konstrukcijų.¹⁷ Šis kriterijus parinktas, nes taip pat yra objektyvus, nors jį pritaikyti sunkiau (tam reikia didesnių laiko sąnaudų). Remiantis šiuo kriterijumi, analizuojama atributinė vartoseną, nes laikoma, kad tikėtina, jog dažniau subūdvardėję atributiškai vartojami dalyviai (daugiau apie tai žr. 5.4 poskyryje)¹⁸. Be to, kad būtų galima atsirinkti tiriamąją medžiagą ir subūdvardėjusius dalyvius atpažinti tiksliau, remiamasi ir kiekybiniais duomenimis (pavyzdžiui, taikant trečiąjį minėtą lingvistinį kriterijų, atsižvelgiama ir į dalyvių dažnumą palyginti su kitomis veiksmažodžių formomis).

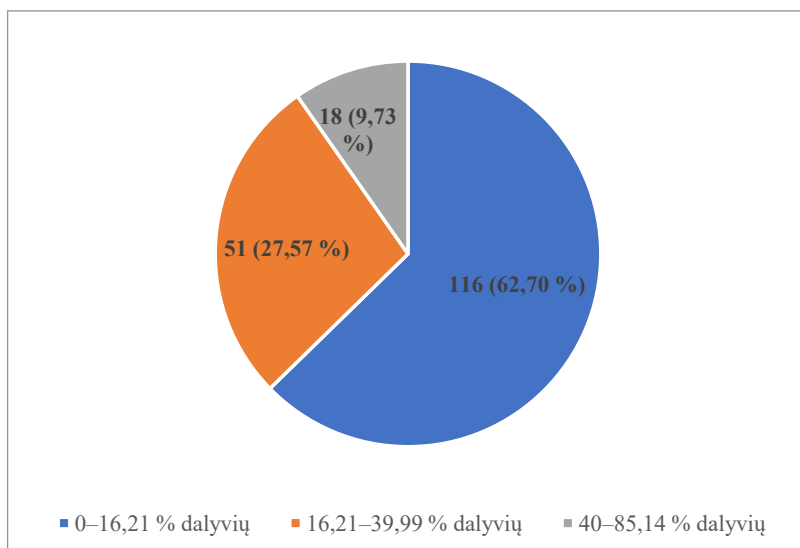
5.1. Tyrimo eiga

Šiame poskyryje aprašyta, kaip atliekant tyrimą remtasi žodžių vartosenos dažnumo informacija tekstuose, kad kriterijus būtų galima pritaikyti kuo objektyviau. Minėtina tai, kad skaičiavimams atlikti pasitelktas *MS Excel*. Iš pradžių norėta išsiaiškinti, kurių veiksmažodžių dalyviai yra palyginti dažnai vartojami (kaip minėta 4.4 poskyryje, jeigu dalyviai vartojami dažnai palyginti su kitomis veiksmažodžių formomis, gali būti didesnė tikimybė, kad tarp jų bus subūdvardėjusių dalyvių). Analizuoti 185 veiksmažodžiai suskirstyti į grupes pagal jų dalyvių vartosenos dažnumą palyginti su kitomis formomis. Kad būtų galima tai padaryti, iš pradžių nustatytas minėtų 185 veiksmažodžių vartosenos dažnumas tekstuose ir šių veiksmažodžių dalyvių vartosenos dažnumas tekstuose ir palyginta, kiek procentų atitinkamų veiksmažodžių vartosenos apima dalyviai. Pavyzdžiui, veiksmažodis *duoti* tekstuose iš viso pavartotas 379 kartus, iš jų 22 kartus šis veiksmažodis pavartotas kaip dalyvis, taigi galima teigti, kad 5,8 proc. veiksmažodžio *duoti* vartosenos tekstuose apima dalyviai ($(22 / 379) \times 100 = 5,8$ proc.). Taip apskaičiuota visų 185 veiksmažodžių dalyvių vartoseną ir išvestas vidurkis – kiek vidutiniškai šių 185 veiksmažodžių vartosenos apima dalyviai. Suskaičiuota, kad vidutiniškai dalyviai tarp vieno veiksmažodžio gramatinių formų sudaro 16,21 proc. Šis skaičius imtas kaip atspirties taškas vertinant, ar dalyvinės formos yra dažnos, ar ne.

¹⁷ Svarbu tai, kad taikant šį kriterijų atsižvelgta ir į dalyvio polinkį prisijungti veikėjo naudininką arba kilmininką (žr. 4.1.3 ir 5.4 poskyrius).

¹⁸ Siekiant patikslinti subūdvardėjusių dalyvių atpažinimo kriterijus, ateityje svarbu tirti ir predikatinę dalyvių vartoseną.

Tuomet veiksmožodžiai suskirstyti į kategorijas pagal tai, kiek dažnai jų dalyviai vartojami palyginti su kitomis formomis. Iš viso išskirtos 3 grupės (žr. 1 pav.). Visų šių grupių veiksmožodžiai pateikiami priede.

1 paveikslėlis. Veiksmožodžiai pagal dalyvių vartosenos dažnumą palyginti su kitomis formomis

Matyti, kad daugiausia (iš viso 116 veiksmožodžių – 62,70 proc.) yra tokių veiksmožodžių, tarp kurių formų dalyviai vartojami palyginti retai – rečiau negu vidutiniškai (t. y. rečiau negu 16,21 proc.). Tai – **veiksmožodžių su retai vartojamais dalyviais grupė**, pvz.: *džiaugtis, eiti, elgtis, nupirkti, pagalvoti, sakyti* ir t. t.

Kitų dviejų veiksmožodžių grupių dalyviai vartojami palyginti dažnai. Išskirta grupė veiksmožodžių, kurių dalyviai palyginti su kitomis formomis vartojami dažniau negu vidutiniškai – dažniau nei 16,21 proc., – bet rečiau negu 39,99 proc. Tai – **veiksmožodžių su dažnai vartojamais dalyviais grupė**, pvz.: *augti, gyventi, mėgti, mylėti, naudoti, teigti, valgyti* ir t. t.

Trečioji veiksmožodžių grupė – **veiksmožodžių su labai dažnai vartojamais dalyviais grupė**, pvz.: *gaminti, gimti, nurodyti, papildyti, patirti, praeiti, skirti, vadinti, virti* ir t. t. Šių veiksmožodžių dalyviai vartojami itin dažnai palyginti su kitomis formomis – kiekvieno šio veiksmožodžio dalyviai sudaro bent 40 proc. veiksmožodžio vartosenos. Iš 185 veiksmožodžių tokių dalyvių pasitaikė 18 (9,73 proc.) – matyti, kad tokių veiksmožodžių, kurių dalyviai vartojami itin dažnai, yra nedaug.

Šios trys išskirtos grupės buvo svarbios taikant vieną lingvistinį kriterijų – dalyvių vartosenos be prisijungiamų linksnių,rieveiksmių, prielinksninių konstrukcijų (žr. 5.4 poskyrį). Kadangi šis kriterijus reikalauja daugiau laiko sąnaudų, analizuoti tik tie veiksmožodžiai, kurie priklauso veiksmožodžių su dažnai vartojamais dalyviais grupei (kurių dalyviai apima 16,21–39,99 proc. veiksmožodžio vartosenos) ir veiksmožodžių su labai dažniais dalyviais grupei (kurių dalyviai apima 40–85,14 proc. veiksmožodžio vartosenos). Nuspręsta analizuoti tik šių grupių veiksmožodžius, nes keliama hipotezė, kad, tiriant veiksmožodžius, kurių dalyviai vartojami palyginti dažnai, galima atpažinti daugiau subūdvardėjusių dalyvių (žr. 4.4 poskyrį) – taip bandyta tiksliau atpažinti subūdvardėjusius dalyvius. Minėtina tai, kad taikant kitus kriterijus –rieveiksmių su priesaga *-ai* darybos kriterijų (žr. 5.2 poskyrį) ir kintamosios ypatybės reikšmės kriterijų (žr. 5.3 poskyrį) – analizuoti visų trijų grupių veiksmožodžiai (tiek tie, kurių dalyviai vartojami palyginti retai, tiek tie, kurių dalyviai vartojami palyginti dažnai),

nes šie kriterijai nesunkiai patikrinami, reikalaujantys mažiau laiko sąnaudų ir matyti, kad jie gali būti aktualūs visų grupių veiksmožodžių dalyviams. Turint patikimų analizės duomenų, bus nuspręsta, ar verta visus dalyvius analizuoti pagal anksčiau aprašytus kriterijus.

Apskaičiavus veiksmožodžių dalyvių vartosenos dažnumą ir pagal jį suskirsčius veiksmožodžius į grupes, apskaičiuota, kiek kiekvieno veiksmožodžio (iš visų trijų išskirtų grupių) dalyvių vartosenos apima šių dalyvių vartoseną:

- 1) neveikiamosios rūšies esamojo laiko;
- 2) neveikiamosios rūšies būtojo laiko;
- 3) veikiamosios rūšies esamojo laiko;
- 4) veikiamosios rūšies būtojo kartinio laiko (minėtina tai, kad tyrime apsiribota šiais dalyviais, nes būtent jie linkę būdvardėti, nors rastos kelios veikiamosios rūšies būsimąjo laiko ir veikiamosios rūšies būtojo dažninio laiko dalyvių formos; į tyrimą neįtraukti tik reikiamybės dalyviai, nes laikoma, kad juos iš esmės ir taip galima laikyti būdvardinės reikšmės dalyviais).

Tada apskaičiuota, kiek vidutiniškai visų 185 veiksmožodžių dalyvių vartosenos apėmė minėtos dalyvių formos. Paaiškėjo, kad tarp analizuotų veiksmožodžių dažniausiai vartojami veikiamosios rūšies būtojo kartinio laiko dalyviai (jie vidutiniškai sudaro 30,90 proc. veiksmožodžio dalyvių vartosenos) ir neveikiamosios rūšies esamojo laiko dalyviai (jie vidutiniškai sudaro 30,14 proc. visos veiksmožodžio dalyvių vartosenos). Kiek rečiau, bet gana dažnai vartojami neveikiamosios rūšies būtojo laiko dalyviai (jie vidutiniškai apima 18,07 proc. veiksmožodžio dalyvių vartosenos) ir veikiamosios rūšies esamojo laiko dalyviai (jie vidutiniškai sudaro 17,04 proc. veiksmožodžio dalyvių vartosenos). Kiti dalyviai vartojami palyginti labai retai (jie visi vidutiniškai sudaro 3,85 proc. visos veiksmožodžio dalyvių vartosenos).

Remiantis šiais duomenimis, nustatyta, kurios veiksmožodžių dalyvių formos vyraujančios. Taip atrinkta tiriamoji medžiaga (analizuotini dalyviai). Pavyzdžiui, neveikiamosios rūšies esamojo laiko dalyviai laikyti vyraujančiais tam tikro veiksmožodžio dalyviais, jeigu jie sudaro daugiau nei 30,14 proc. veiksmožodžio dalyvių vartosenos (kitais sakant, yra pavartoti dažniau negu vidutiniškai yra vartojami neveikiamosios rūšies esamojo laiko dalyviai). Tai galima iliustruoti pasitelkus veiksmožodžio *valgyti* pavyzdį: daugiausia vartojama veiksmožodžio *valgyti* dalyvio forma – neveikiamosios rūšies esamojo laiko (*valgomas*), ji sudaro 95,81 proc. visos šio veiksmožodžio dalyvių vartosenos (MLKT pavartota 160 kartų iš 167) ir yra laikoma vienintele vyraujančia šio veiksmožodžio dalyvio forma, nes kitos formos labai retos. Taikant visus tyrimo kriterijus (žr. 5.2, 5.3 ir 5.4 poskyrius), buvo analizuotos būtent vyraujančios veiksmožodžių dalyvių formos (nors, kaip jau minėta, ne visi veiksmožodžiai analizuoti taikant 5.4 poskyryje aprašytą kriterijų).

Kituose šio skyriaus poskyriuose aprašyti minėtų trijų taikytų kriterijų rezultatai (kaip jau minėta, vyraujančios dalyvių formos buvo svarbios taikant visus aprašytus kriterijus (žr. 5.2, 5.3 ir 5.4 poskyrius), o dalyvių vartosenos dažnumas palyginti su kitomis veiksmožodžių formomis buvo svarbus taikant 5.4 poskyryje aprašytą kriterijų). Taip pat 5.4 poskyryje išsamiau aprašyta, kaip atlikta sintaksinė analizė MLKT.

5.2. Prieveiksmių su priesaga *-ai* darybos kriterijaus taikymas

Siekiant išsiaiškinti, kuriuos subūdvardėjusius dalyvius galima atpažinti remiantisrieveiksmių su priesaga *-ai* darybos kriterijumi (žr. 4.3.1 poskyrį), analizuotos vyraujančios veiksmožodžių dalyvių formos (žr. 5.1 poskyrį), kurių vartosenos atvejų MLKT buvo bent 5. Nagrinėta, ar iš šių vyraujančių dalyvių formų gali būti daromirieveiksmai – jų ieškota MLKT ir DLKT. Laikyta, kad iš dalyvio gali būti daromasrieveiksmais, jeigu MLKT pasitaikė bent 1 iš jo padarytųrieveiksmių vartosenos atvejais; jeigu

MLKT prieveiksmių vartosenos atvejų nepasitaikė, tada analizuotas DLKT – laikyta, kad iš dalyvio gali būti daromas prieveiksmis, jeigu šiame tekстыne pasitaikė bent 5 prieveiksmių vartosenos atvejai.

Iš veiksmožodžių su retai vartojamais dalyviais (sudarančiais 0–16,21 proc. veiksmožodžio vartosenos) grupės rasti dalyviai, iš kurių gali būti daromi prieveiksmai: *matomas* (rasta 15 prieveiksmio *matomai* vartosenos atvejų DLKT¹⁹); *nepamirštamai* (rasti 8 prieveiksmio *nepamirštamai* vartosenos atvejai DLKT); *nesuprantamas* (rastas 1 prieveiksmio *nesuprantamai* vartosenos atvejis MLKT); *prieinamas* (rasta 19 prieveiksmio *prieinamai* vartosenos atvejų DLKT); *priklausomas* (rasti 27 prieveiksmio *priklausomai* vartosenos atvejai MLKT); *suprantamas* (rasti 2 prieveiksmio *suprantamai* vartosenos atvejai MLKT); *tariamai* (rasti 2 prieveiksmio *tariamai* vartosenos atvejai MLKT).

Iš veiksmožodžių su dažnai vartojamais dalyviais (sudarančiais 16,21–39,99 proc. veiksmožodžio vartosenos) grupės aptikti šie dalyviai, iš kurių gali būti daromi prieveiksmai: *nematomas* (rasta 30 prieveiksmio *nematomai* vartosenos atvejų DLKT); *pastebimas* (rasti 7 prieveiksmio *pastebimai* vartosenos atvejai MLKT); *privalomas* (rasti 435 prieveiksmio *privalomai* vartosenos atvejai DLKT); *teigiamas* (rasta 11 prieveiksmio *teigiamai* vartosenos atvejų MLKT); *tinkamas* (rasti 59 prieveiksmio *tinkamai* vartosenos atvejai MLKT).

Iš veiksmožodžių su labai dažnai vartojamais dalyviais (sudarančiais 40–85,14 proc. veiksmožodžio vartosenos) grupės aptiktas 1 dalyvis, iš kurio gali būti daromas prieveiksmis, – *papildomas* (rasti 23 prieveiksmio *papildomai* vartosenos atvejai MLKT).

Taigi, remiantis prieveiksmių su priesaga *-ai* darybos kriterijumi, subūdvardėjusiais galima laikyti šiuos dalyvius: *matomas*, *nematomas*, *nepamirštamai*, *nesuprantamas*, *papildomas*, *pastebimas*, *prieinamas*, *priklausomas*, *privalomas*, *suprantamas*, *tariamai*, *teigiamas*, *tinkamas*. Iš 185 veiksmožodžių atpažinta 13 subūdvardėjusių dalyvių.

5.3. Kintamosios ypatybės reikšmės kriterijaus taikymas

Toliau, siekiant atpažinti daugiau subūdvardėjusių dalyvių, taikytas kitas kriterijus – kintamosios ypatybės reikšmės kriterijus (žr. 4.2.2 poskyrį). Jis taikytas tokiu pat principu, kaip ir prieveiksmių su priesaga *-ai* darybos kriterijus, – analizuotos vyraujančios veiksmožodžių dalyvių formos. Nebeanalizuoti tie dalyviai, kurie prisijungia priesagą *-ai*, jie jau laikyti subūdvardėjusiais (nors daugelis iš jų taip pat turi kintamosios ypatybės reikšmę, pavyzdžiui, *prieinamas* gali būti laipsniuojamas: *prieinamesnis*, *prieinamiausias*).

Kriterijus taikytas dviem būdais. Visų pirma, DLKT tikrinta, ar dalyviai gali prisijungti stiprinamąją ir silpninamąją reikšmę turinčius prieveiksnius *labai* ir *nelabai*: jeigu gali, tada tikrinta, ar ir atitinkami veiksmožodžiai gali juos prisijungti (pasirinkta DLKT tikrinti tik asmenuojamųjų veiksmožodžių formų vartoseną su prieveiksmais *labai*, *nelabai*). Jeigu dalyvis prisijungia prieveiksnius *labai*, *nelabai* (rasti bent 5 vartosenos atvejai DLKT), o atitinkamas veiksmožodis – neprisijungia (rasti mažiau nei 5 vartosenos atvejai DLKT), laikoma, kad šis dalyvis – subūdvardėjęs.

Taip pat DLKT tikrinta ir tai, ar dalyvis gali būti laipsniuojamas; jeigu gali, tikrinta, ar atitinkamas veiksmožodis gali prisijungti tokius prieveiksnius, kaip *labiau*, *labiausiai* (pasirinkta DLKT tikrinti tik asmenuojamųjų veiksmožodžių formų vartoseną su prieveiksmais *labiau*, *labiausiai*). Jeigu da-

¹⁹ Įtraukti tik tie vartosenos atvejai, kai prieveiksmis *matomai* turi reikšmę ‘taip, kad galima regėti, matyti akimis’, pavyzdžiui, *vos matomai šoktelėjęs* (DLKT); neištraukti vartosenos atvejai, kai prieveiksmis vartojamas reikšme ‘galbūt, turbūt’.

lyvis gali būti laipsniuojamas (rasti bent 5 vartosenos atvejai DLKT), o atitinkamas veiksmazodis neprisijungia prieveiksmių *labiau*, *labiausiai* (rasti mažiau nei 5 vartosenos atvejai DLKT), laikoma, kad šis dalyvis – subūdvardėjęs.

Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad dalyviai laikyti subūdvardėjusiais, jeigu atitiko bent vieną iš minėtų testų:

- 1) arba prisijungė stiprinamąją, silpninamąją reikšmę turinčius prieveiksnius *labai*, *nelabai*, kurių neprisijungė atitinkami veiksmazodžiai;
- 2) arba buvo laipsniuojami, nors atitinkami veiksmazodžiai neprisijungė prieveiksmių *labiau*, *labiausiai*.

Rasta dalyvių, turinčių ypatybės kiekio reikšmę, tik iš veiksmazodžių su dažnai vartojamais dalyviais ir veiksmazodžių su labai dažnai vartojamais dalyviais grupių (šių veiksmazodžių dalyviai sudaro daugiau nei 16,21 proc. veiksmazodžių vartosenos). Pirmasis rastas dalyvis *lankomas* gali būti laipsniuojamas (rasti 76 vartosenos atvejai DLKT, kai žodis *lankomas* laipsniuojamas sintetiškai), tačiau nebūdinga, kad atitinkamas veiksmazodis *lankyti* būtų vartojamas su prieveiksmais *labiau* / *labiausiai* (DLKT nagrinėjant asmenuojamąsias formas, rasti tik 2 vartosenos atvejai, kai veiksmazodis *lankyti* prisijungia prieveiksmį *labiausiai*). Kitas rastas dalyvis *patyręs* gali prisijungti tokius prieveiksnius, kaip *labai*, *nelabai* (DLKT rasta 60 vartosenos atvejų, kai *patyręs* prisijungia *labai*; 7 vartosenos atvejai, kai prisijungia *nelabai*), tačiau nebūdinga, kad atitinkamas veiksmazodis *patirti* prisijungtų tuos pačius prieveiksnius (DLKT tiriant veiksmazodžio *patirti* asmenuojamųjų formų vartoseną, rastas tik 1 atvejis, kai šis veiksmazodis prisijungė prieveiksmį *nelabai*).

Taigi remiantis šiuo kriterijumi atpažinti dar 2 (bent jau tam tikrame kontekste) subūdvardėję dalyviai – *lankomas* ir *patyręs*. Iš viso jau atpažinta 15 subūdvardėjusių dalyvių.

5.4. Dalyvių vartosenos be prisijungiamų linksnių, prieveiksnių, prielinksnių konstrukcijų kriterijaus taikymas

Toliau, siekiant atpažinti daugiau subūdvardėjusių dalyvių, taikytas kitas gana objektyvus gramatinis kriterijus – tikrinta, kurie nagrinėti dalyviai linkę neprisijungti linksnių, prieveiksnių, prielinksnių konstrukcijų (kitai sakant, dalyviai, kurie neturi paprastai veiksmazodžių asmenuojamosioms formoms ir paprastiems dalyviams būdingo junglumo)²⁰. Šis kriterijus aprašytas 4.1.2 poskyryje.

Kaip minėta 5.1 poskyryje, šiam kriterijui taikyti analizuoti dviejų veiksmazodžių grupių dalyviai – veiksmazodžių su dažnai vartojamais dalyviais (apimančiais 16,21–39,99 proc. veiksmazodžio vartosenos) grupės ir veiksmazodžių su labai dažnai vartojamais dalyviais (apimančiais 40–85,14 proc. veiksmazodžio vartosenos) grupės. Neanalizuoti šių veiksmazodžių dalyviai, kurie MLKT pavartoti

²⁰ Išimtis daroma tada, kai dalyviai prisijungia stiprinamąją, silpninamąją reikšmę turinčius prieveiksnius, kaip *labai*, *ypač*, *labiau* ir t. t., rodančius jų kintamosios ypatybės reikšmę (žr. 4.2.2 ir 5.3 poskyrius); taip pat išimtis daroma neveikiamosios rūšies esamojo laiko dalyviams, prisijungiantiems veikėjo naudininką (žr. 4.1.3 poskyrį). Šis junglumas gali būti būdingas subūdvardėjusiems dalyviams, taigi jeigu dalyvis prisijungė šiuos žodžius, nelaikyta, kad tai – veiksmazodžiams būdingas junglumas ir šie vartosenos atvejai priskirti prie vartosenos be prisijungiamų linksnių, prieveiksnių, prielinksnių konstrukcijų. Taip pat išimtis daroma tuomet, kai su aukščiausiojo laipsnio dalyviu vartojamas vietininko linksnis (pavyzdžiui, *lankomiausias objektas Europoje* (MLKT), nes pastebėta, kad tai – taip pat būdvardžiams būdinga vartoseną (*šauniausi pasaulyje bičiuliai*, *mažiausia pasaulyje valstybė* (MLKT)). Svarbu ir tai, kad, jeigu dalyvis prisijungė veikėjo kilmininką, laikyta, kad jis turi dalyviams, o ne būdvardžiams būdingą junglumą (pavyzdžiui, *mano valgomas grybas*), taigi šie atvejai priskirti prie vartosenos su prisijungiamais linksniais, prieveiksmais, prielinksninėmis konstrukcijomis (žr. 4.1.3 poskyrį).

mažiau nei 5 kartus (laikyta, kad tai – per reta vartoseną, kad būtų galima tiksliai nustatyti jiems būdingas sintaksines funkcijas) ir apibrėžiamąją formą turintys dalyviai (laikyta, kad apibrėžiamieji dalyviai skiriasi nuo neapibrėžiamųjų ir jiems reikalinga atskira analizė).

Veiksmažodžius suskirsčius į grupes pagal dalyvių vartosenos dažnumą, paaiškėjo, kad kai kurių veiksmažodžių labai dažnai vartojami neveikiamosios rūšies dalyviai (pavyzdžiui, *gaminamas, pastatytas, patiekiamas, vadinamas, vartojamas*), nes jiems itin būdinga pagrindinio veiksmo reikšmė (DLKG 2006: 302; 377), kai nutylimas veiksmo atlikėjas (jis dažnai numanomas, apibendrintas arba savaime suprantamas). Tokiu atveju šie dalyviai dažnai vartojami predikatiškai (83,64 proc. dalyvio *gaminamas* vartosenos apima predikatinę vartoseną, dalyvio *planuojamas* – 72,41 proc., o dalyvio *vartojamas* – 86,96 proc.), pavyzdžiui:

- 9) *Dribsniai gaminami naujos kartos technologijomis tik iš aukščiausios rūšies grūdų.* (MLKT)
- 10) *Ansamblis buvo pastatytas XVII a. Kamaldulių vienuolynui...* (MLKT)
- 11) *Skrudintos sėklos vartojamos kaip kavos pakaitalas.* (MLKT)

Taip vartojami dalyviai tiek priartėja prie veiksmažodžių, kad neretai įtraukiami į asmenuojamųjų veiksmažodžių formų paradigmas (plg. DLKG 2006: 302–312), taigi nelaikytini subūdvardėjusiais. Dėl to manyta, kad tikėtiniau, jog subūdvardėję tie neveikiamosios rūšies dalyviai, kurie atributiškai vartojami gana dažnai (tuomet mažesnė tikimybė, kad jie bus vartojami panašiai kaip asmenuojamosios formos). Todėl per šį tyrimą pasirinkta nagrinėti tuos dalyvius, kurie dažnai (dažniau negu vidutiniškai) vartojami atributiškai²¹.

Suskaičiuota, kiek kartų šie dalyviai MLKT pavartoti atributiškai be prisijungiamų žodžių ir su prisijungiamais žodžiais, palyginta, kiek ši vartoseną sudarė visos dalyvio vartosenos tekstyne.²² Pavyzdžiui, dalyvis *keptas* MLKT iš viso vartojamas 45 kartus – dažniausiai, 35 kartus (77,78 proc.), atributiškai be prisijungiamų linksnių,rieveksmių, prielinksninių konstrukcijų; kiek rečiau – 8 kartus (17,78 proc.) – atributiškai su prisijungiamais linksniais,rieveksmiais, prielinksninėmis konstrukcijomis ir labai retai – 2 kartus (4,44 proc.) – predikatiškai.

Kai apskaičiuotos visų dalyvių sintaksinės funkcijos, jie suskirstyti į keturias grupes pagal rūšį ir laiką ir tada apskaičiuota, kiek vidutiniškai dalyviai iš kiekvienos šių grupių vartojami atributiškai su prisijungiamais žodžiais ir be prisijungiamų žodžių (palyginti su kitomis sintaksinėmis funkcijomis, žr. 1 lentelę):

1 lentelė. Vidutinis atributiškai vartojamų dalyvių su prisijungiamais žodžiais ir be prisijungiamų žodžių dažnumas MLKT

Dalyvio forma	Sintaksinė funkcija	Vidutinis dalyvio dažnumas palyginti su kitomis sintaksinėmis funkcijomis
Neveikiamosios rūšies esamojo laiko	Atributinė funkcija be prisijungiamų žodžių	16,05 %
	Atributinė funkcija su prisijungiamais žodžiais	13,2 %
Neveikiamosios rūšies būtojo laiko	Atributinė funkcija be prisijungiamų žodžių	25,29 %
	Atributinė funkcija su prisijungiamais žodžiais	27,93 %
Veikiamosios rūšies esamojo laiko	Atributinė funkcija be prisijungiamų žodžių	12,16 %
	Atributinė funkcija su prisijungiamais žodžiais	78,83 %
Veikiamosios rūšies būtojo kartinio laiko	Atributinė funkcija be prisijungiamų žodžių	11,6 %
	Atributinė funkcija su prisijungiamais žodžiais	30,49 %

²¹ Siekiant atpažinti subūdvardėjusius dalyvius, ateityje tirtina ir predikatinė dalyvių vartoseną, ypač veikiamosios rūšies.

²² Neskaičiuoti atvejai, kai dalyvio sintaksinė funkcija neaiški.

Iš 1 lentelės matyti, kad dažniausiai atributiškai be prisijungiamų žodžių vartojami neveikiamosios rūšies dalyviai ir dažnai atributiškai su prisijungiamais žodžiais vartojami veikiamosios rūšies esamojo laiko dalyviai. Tada, siekiant išsiaiškinti, kurie dalyviai gali būti subūdvardėję, išskirti dalyviai, kurie dažniau negu vidutiniškai vartojami atributiškai be prisijungiamų žodžių (t. y. kurių atributinė funkcija be prisijungiamų žodžių gana dažna) ir kurie atributiškai be prisijungiamų žodžių vartojami dažniau negu su prisijungiamais žodžiais. Pabrėžtina tai, kad išskirti dalyviai, kurie tenkina abi šias sąlygas.

Atpažinti tokie dalyviai, kurie gali būti subūdvardėję:

- 1) neveikiamosios rūšies esamojo laiko: *gyvenamas, keičiamas, lankomas, mylimas, nematomas, papildomas, pastebimas, planuojamas, privalomas, saugomas, siūlomas, teigiamas, tinkamas*;
- 2) neveikiamosios rūšies būtojo laiko: *gimtas, keptas, nematytas, nurodytas, parduotas, pasirinktas, praeitas, virtas*;
- 3) veikiamosios rūšies esamojo laiko: *miegantis, verdantis*;
- 4) veikiamosios rūšies būtojo kartinio laiko: *išlikęs, likęs, miręs, patyręs, praėjęs*.

Šie dalyviai buvo vartojami palyginti dažnai atributiškai be prisijungiamų žodžių ir ši vartosena buvo dažnesnė negu atributinė vartosena su prisijungiamais žodžiais.

Taip pat minėtini dalyviai, kurie, kai yra vartojami atributiškai, dažniau negu vidutiniškai neprisijungia žodžių, tačiau dar dažniau žodžius prisijungia²³: *atvykstantis, augantis, kylantis, mėgstamas, paruoštas, sukeltas, supjaustytas*. Tikėtina, kad kai kurie iš jų gali būti iš dalies subūdvardėję²⁴.

Kai kurie šių dalyvių jau buvo aprašyti kaip subūdvardėję 5.2 ir 5.3 poskyriuose, nes iš jų gali būti padaromirieveiksmai ir (arba) jie turi kintamosios ypatybės reikšmę, kurios neturi atitinkami veiksmažodžiai. Tai dalyviai: *nematomas, papildomas, pastebimas, patyręs, privalomas, teigiamas, tinkamas*. Taigi galima teigti, kad, pritaikius dalyvių vartosenos be prisijungiamų linksnių,rieveiksminių konstrukcijų kriterijų (analizavus atributinę dalyvių vartoseną) ir kiekybinius kriterijus (analizavus tik tų veiksmažodžių, kurių dalyviai vartojami palyginti dažnai, vyraujančias dalyvių formas), aptikti dar 22 dalyviai, kurie gali būti subūdvardėję.

5.5. Taikytų kriterijų vertinimas

Šiame poskyryje bandyta įvertinti, ar remiantis minėtais kriterijais atpažinti dalyviai iš tiesų subūdvardėję. Taip pat aptariama, kaip kriterijus būtų galima tobulinti, kad rezultatai būtų tikslesni. Tikrinant, ar atpažinti dalyviai subūdvardėję, remtasi žodynuose pateikiama informacija. Visų pirma, tikrinta, kurie dalyviai atskirai nuo veiksmažodžio įtraukti į BLKŽ antraštinę, t. y. kurie dalyviai šiame žodyne laikomi atskirais žodžiais nuo atitinkamo veiksmažodžio (tokiu atveju dalyvis gali būti laikomas ne veiksmažodžio forma, o subūdvardėjusiu dalyviu). Jeigu dalyvis atskirai neįtrauktas į BLKŽ antraštinę, tikrinta, ar jis aprašytas kaip atskiras žodis (t. y. laikomas būdvardžiu) DLKŽ ir LKŽ.

Dauguma iš 5.2 poskyryje aprašytų dalyvių (iš kurių gali būti padaromasrieveiksmais su priesaga *-ai*) atskirais įrašais pateikiami BLKŽ: *matomas, nematomas, nesuprantamas, papildomas, pastebimas, priklausomas, privalomas, prieinamas, suprantamas, tinkamas*. Tik vienas dalyvis, iš kurio gali būti

²³ Pavyzdžiui, 29,85 proc. dalyvio *mėgstamas* vartosenos sudaro atributinė vartosena be prisijungiamų linksnių,rieveiksminių, prielinksninių konstrukcijų, taigi ši vartosena dažna; tačiau didesnę dalį – 55,22 proc. – sudaro atributinė vartosena su prisijungiamais linksniais,rieveiksmais, prielinksninėmis konstrukcijomis.

²⁴ Kadangi šie dalyviai taip dažnai prisijungia žodžius, nebuvo tikėtasi, kad tarp jų bus subūdvardėjusių dalyvių – jie tik iš dalies atitinka šiame poskyryje aprašomą kriterijų.

padaromasrieveiksmis su priesaga *-ai* (*nepamirštamas*) atskiru įrašu nepateiktas nei BLKŽ, nei LKŽ, nei DLKŽ, nors, galima teigti, kad jis turi pasikeitusią reikšmę nuo atitinkamo veiksmažodžio, yra vartojamas kaip būdvardžių *nuostabus*, *puikus* sinonimas, taigi laikytinas subūdvardėjusiu.

Vienas 5.3 poskyryje aprašytų dalyvių (kuris turi kintamosios ypatybės reikšmę) pateikiamas BLKŽ – *patyręs*. Kitas dalyvis – *lankomas* – nepateikiamas nei BLKŽ, nei DLKŽ, nei LKŽ, nors jis tam tikrame kontekste gali būti vartojamas kaip žodžio *populiarus* sinonimas (pvz., *lankomiausias muziejus Londone* (MLKT)).

Iš 5.4 poskyryje aprašytų atpažintų dalyvių BLKŽ galima rasti: *gimtas*, *nematytas*, *praėjęs*. Taip pat rastas dalyvis *gyvenamasis*, kuris per šį tyrimą neanalizuotas kaip apibrėžiamasis, tačiau nagrinėtas dalyvis *gyvenamas*, vartojamas panašiai (pavyzdžiui, *gyvenama vieta – gyvenamoji vieta*). Taip pat BLKŽ atskiru įrašu nepateikiamas dalyvis *mylimas*, tačiau ši forma kaip būdvardis įtraukta į LKŽ. Forma *praeitas* atskiru įrašu neįtraukta nei į BLKŽ, nei į DLKŽ, nei į LKŽ, nors BLKŽ yra įtraukta sinoniminė forma *praėjęs* (pavyzdžiui, *praėjusią, praeitą savaitę*) – kaip minėta 4.2.3 poskyryje, abu šie žodžiai gali būti laikomi subūdvardėjusiais dalyviais, reikšme primenančiais įvardžius.

Kitos 5.4 poskyryje pateiktos dalyvių formos: *išlikęs*, *keičiamas*, *keptas*, *likęs*, *miegantis*, *miręs*, *nurodytas*, *parduotas*, *pasirinktas*, *planuojamas*, *praeitas*, *saugomas*, *siūlomas*, *verdantis*, *virtas*, taip pat nepateiktos atskirais įrašais nei BLKŽ, nei DLKŽ, nei LKŽ (šie dalyviai buvo dažniau vartojami atributiškai be prisijungiamų linksnių,rieveiksmių, prielinksninių konstrukcijų negu su jais). Kai kurios iš šių formų gali būti laikomos subūdvardėjusiomis arba iš dalies subūdvardėjusiomis, pavyzdžiui, dalyvis *miręs* tam tikrame kontekste gali būti laikomas būdvardžio *gyvas* antonimu (šis dalyvis kaip būdvardžio *gyvas* antonimas aprašytas ir *Antonimų žodyne*, toliau – AŽ). Taip pat iš dalies subūdvardėjusiais gali būti laikomi dalyviai *virtas*, *keptas* (jie AŽ minimi kaip būdvardžio *žalias* antonimai), dalyvis *verdantis* (pavyzdžiui, *verdantis vanduo* – būdvardžio *karštas* sinonimas), *keičiamas*. Žodžiai *nurodytas*, *pasirinktas* gali būti laikomi iš dalies subūdvardėjusiais dalyviais, reikšme primenančiais įvardžius, nes jie gali būti vartojami kaip įvardžių *šis*, *tas* sinonimai (*nurodytas numeris*, *pasirinktas kambarys*). Vis dėlto norint patikrinti, ar šie dalyviai tikrai bent iš dalies subūdvardėję, reikėtų taikyti daugiau 4 skyriuje aprašytų kriterijų. Be to, gali būti svarbu šių dalyvių vartoseną tirti ir didesnės apimties tekstyne, kuriame yra daugiau įvairių tekstų, kad rezultatai būtų tikslesni (pavyzdžiui, žodis *keičiamas* MLKT dažnai vartojamas atributiškai be prisijungiamų žodžių, nes didelė jo vartosenos dalis susijusi su dulkių siurblio instrukcija, kurioje vartojamas žodžių junginys *keičiamas dulkių maišelis*).

Kai kurie iš minėtų 5.4 poskyryje aprašytų dalyvių nėra subūdvardėję: *išlikęs*, *likęs*, *miegantis*, *parduotas*, *planuojamas*, *siūlomas*. Taigi svarbu pritaikyti daugiau kriterijų subūdvardėjusiems dalyviams atpažinti (pavyzdžiui, kaip jau minėta, labai dažnai predikatiškai vartojami dalyviai gali nebūti subūdvardėję). Be to, svarbu atsižvelgti ir į veiksmažodžių, iš kurių padaryti dalyviai, reikšmines grupes – dalyviai *išlikęs*, *likęs*, *miegantis* nelinkę valdyti linksnių, nes yra padaryti iš intransyviųjų veiksmažodžių *išlikti*, *likti*, *miegoti*, taigi šiems dalyviams analizuoti netinka taikyti vartosenos be prisijungiamų linksnių,rieveiksmių, prielinksninių konstrukcijų kriterijaus.

Minėtinos ir kitos 5.4 poskyryje pateiktos dalyvių formos (šie dalyviai iki galo neatitiko 5.4 poskyryje aprašyto kriterijaus²⁵, nes, kai buvo vartojami atributiškai, dažnai neprisijungė linksnių,rieveiksmių, prielinksninių konstrukcijų, tačiau dar dažniau su šiais žodžiais buvo vartojami): *atvykstantis*, *augantis*, *kylantis*, *mėgstamas*, *paruoštas*, *sukeltas*, *supjaustytas*. Nė vienas iš šių dalyvių neaprašomas kaip būdvardis nei BLKŽ, nei DLKŽ, nei LKŽ, todėl, galima teigti, kad subūdvardėjusiam dalyviui itin svarbu

²⁵ Nebuvo tikimasi, kad šie dalyviai bus subūdvardėję.

neturėti paprastai veiksmoždziui būdingo junglumo ir neprisijungti veikėjo kilmininko. Vis dėlto kai kurie iš šių dalyvių gali būti laikomi iš dalies subūdvardėjusiais (*mėgstamas* gali būti laikomas būdvardžio *populiarus* sinonimu, *paruoštas* – būdvardžio *gatavas* sinonimu), taigi, galima teigti, kad kartais, jeigu dalyvis net ir dažnai prisijungia žodžius, vis tiek gali būti laikomas subūdvardėjusiu iš dalies.

Taip pat minėtina tai, kad remiantis visais šiais kriterijais neatpažįstami netipiški subūdvardėję dalyviai – reikia turėti omenyje, kad ne visi subūdvardėję dalyviai linkę būti vartojami be valdomų, prišliejamų žodžių, yra įvairių išskirtinių atvejų (taip pat kaip ir ne visi būdvardžiai vartojami tipiškai). Pavyzdžiui, dalyvis *skirtas* yra būdvardžio *reikalingas* sinonimas ir taip pat, kaip šis būdvardis, valdo naudininką:

12) *Atrodo, šios uodegos skirtos gyvūnų patogumui ir savęs priežiūrai.* (MLKT).

Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad kelta hipotezė, jog paprastai subūdvardėję tie dalyviai, kurie vartojami dažnai palyginti su kitomis veiksmoždzių formomis (žr. 4.4 poskyrį), pasitvirtino tik iš dalies. Iš tiesų atpažinta nemažai subūdvardėjusių dalyvių, kurie vartojami palyginti dažnai (pavyzdžiui, *gimtas*, *papildomas*, *praeitas*, *praėjęs* ir t. t.). Vis dėlto, kaip matyti iš tyrimo (žr. 5.2 poskyrį),rieveiksmiai su priesaga *-ai* gali būti daromi ir iš dalyvių, kurie vartojami palyginti retai, taigi ir subūdvardėję dalyviai gali būti vartojami palyginti retai (atpažinti dalyviai – *matomas*, *nepamirštamasis*, *nesuprantamas*, *prieinamas*, *priklausomas*, *suprantamas*, *tariamasis*). Taigi šis kriterijus nėra absoliutus. Pastebėtina, kad kai kurie iš šių dalyvių yra padaryti iš būsenos veiksmoždzių ir reikšmę pakeitę palyginti nedaug (pavyzdžiui, *suprantamas* – *suprasti*); įmanoma, kad dėl to jie neturi labai išplėstos, dažnesnės vartosenos. Be to, jeigu dalyviai vartojami palyginti retai, taip gali būti dėl to, kad atitinkami veiksmoždziai vartojami labai dažnai ir dalyviai atrodo santykinai reti, nors apskritai reti nėra.

Taigi, remiantis šiame skyriuje aprašytais kriterijais, galima neblogai atpažinti subūdvardėjusius dalyvius. Vis dėlto tam, kad jie būtų atpažinti tiksliau, reikia taikyti ir daugiau kriterijų; taip pat rezultatai gali daryti įtaką ir tekstyno dydis bei reprezentatyvumas. Be to, reikia turėti omenyje, kad ne visi subūdvardėję dalyviai (kaip ir būdvardžiai) yra tipiškai ir dėl to jų gali nepavykti atpažinti pagal visus aptartus kriterijus.

6. Apibendrinamosios pastabos

Šiame straipsnyje aprašyti leksiniai semantiniai, gramatiniai, darybiniai, kiekybiniai subūdvardėjusių dalyvių atpažinimo kriterijai. Vis dėlto ne visi kriterijai lygiaverčiai – kai kurie iš jų padeda subūdvardėjusius dalyvius atpažinti tiksliau arba paprasčiau. Be to, kriterijai neatsiejami vienas nuo kito – svarbi jų visuma. Todėl tirti, kokia eilės tvarka kriterijai taikytini, ir tikslinti esamus kriterijų aprašus būtina ir toliau.

Straipsnyje aprašyta, kaip analizuojant dalyvius MLKT ir DLKT pritaikyti trys objektyvūs lingvistiniai subūdvardėjusių dalyvių atpažinimo kriterijai:

- 1)rieveiksmių su priesaga *-ai* darybos;
- 2) kintamosios ypatybės reikšmės;
- 3) dalyvių vartosenos be prisijungiamų linksnių,rieveiksmių, prielinksninių konstrukcijų.

Paminėtieji kriterijai taikyti kartu su kiekybiniais: analizuoti palyginti dažnai vartojami dalyviai. Kelta hipotezė, kad būtent šie dalyviai dažniau yra subūdvardėję, pasitvirtino iš dalies – nemažai subūdvardėjusių dalyvių vartojami labai dažnai, bet atpažinta ir retai vartojamų subūdvardėjusių dalyvių. Taikant trečiąjį kriterijų, nagrinėta dažna atributinė dalyvių vartosena (ateityje svarbu išsamiau ištirti ir predikatinę vartoseną).

Nustatyta, kad, remiantis aprašytais kriterijais, galima neblogai atpažinti subūdvardėjusius dalyvius. Atlikus tyrimą (kurio metu analizuoti 185 dažni veiksmažodžiai iš *Leksikono*), atpažinta 17 į BLKŽ antraštinę atskirai nuo veiksmažodžių įtrauktų subūdvardėjusių dalyvių; dar 1 dalyvis (*mylimas*) kaip būdvardis aprašytas LKŽ. Be šių dalyvių, taip pat subūdvardėjusiu gali būti laikomas dalyvis *nepamirštamąs*, o subūdvardėjusiu dalyviu, reikšme primenančiu įvardį, dalyvis *praeitas* (šie dalyviai kaip atskiri žodžiai, t. y. kaip būdvardžiai arba įvardžiai, neprašyti nei BLKŽ, nei DLKŽ, nei LKŽ).

Dalis dalyvių galėtų būti laikomi iš dalies subūdvardėjusiais (kai kurie iš jų reikšme panašūs į įvardžius): *keičiamas*, *keptas*, *lankomas*, *miręs*, *nurodytas*, *pasirinktas*, *verdantis*, *virtas*. Vis dėlto norint tuo įsitikinti iki galo, reikėtų pritaikyti daugiau kriterijų.

Atlikus analizę, 6 dalyviai nelaikytini subūdvardėjusiais (*išlikęs*, *likęs*, *miegantis*, *parduotas*, *planuojamas*, *siūlomas*). Be to, kai kurie subūdvardėję dalyviai pasitelkiant minėtuosius kriterijus gali būti neatpažinti, nes yra vartojami netipiškai (pavyzdžiui, dalyvis *skirtas*).

Nors, remiantis aprašytais kriterijais, galima neblogai atpažinti subūdvardėjusius dalyvius, dėmesį būtina atkreipti ir į tai, kad pristatytų kriterijų nepakanka: siekiant geresnių rezultatų, reikia tikslingi metodiką, įtraukti daugiau kriterijų (taip pat atsižvelgti į dalyvių predikatinę vartoseną ir į veiksmažodžių, iš kurių padaromi dalyviai, reikšmines grupes). Taip pat analizuojant subūdvardėjusius dalyvius, reikalingi ir kriterijai, kurie pritaikomi subjektyviau ir kuriems patikrinti reikia daugiau laiko sąnaudų, pavyzdžiui, pasikeitusios leksinės reikšmės palyginti su atitinkamu veiksmažodžiu kriterijus, dalyvių semantinių sąsajų su būdvardžiais kriterijus.

Kalbant apie tyrimo perspektyvą, verta paminėti, kad straipsnyje aprašyti subūdvardėjusių dalyvių atpažinimo kriterijai tobulintini, veiksmažodžių imtis didintina. Taip pat toliau analizuotini apibrėžiamieji dalyviai – jie dažnai gali būti subūdvardėję.

Santrumpos

AŽ – *Antonimų žodynas*.

BLKŽ – *Bendrinės lietuvių kalbos žodynas*.

DLKG – *Dabartinė lietuvių kalbos gramatika*.

DLKT – *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*.

DLKŽ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*.

Leksikonas – *Mokomasis lietuvių kalbos vartosenos leksikonas*.

LKE – *Lietuvių kalbos enciklopedija*.

LKG II – *Lietuvių kalbos gramatika, II tomas*.

LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas*.

MLKT – *Mokomasis lietuvių kalbos tekstynas*.

Šaltiniai

DLKT – *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*. Prieiga internetu: <http://tekstynas.vdu.lt/tekstynas/> (žiūrėta 2022-12-15).

MLKT – *Mokomasis lietuvių kalbos tekstynas*. Prieiga internetu: <https://kalbu.vdu.lt/mokymosi-priemones/mokomasis-tekstynas/> (žiūrėta 2022-12-15).

Leksikonas – *Mokomasis lietuvių kalbos vartosenos leksikonas*. Sud. J. Kovalevskaitė, A. Bielinšienė, L. Boizou, L. Jancaitė, E. Rimkutė. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2021. Prieiga internetu: <https://kalbu.vdu.lt/mokymosi-priemones/leksikonas/> (žiūrėta 2022-12-01).

Literatūra

- Ambrasas, V. 1979. *Lietuvių kalbos dalyvių istorinė sintaksė*. Vilnius: Mokslas.
- AŽ – *Antonimų žodynas*. Irena Ermanytė. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2003, XXIII; elektroninis variantas, 2015. Prieiga internetu: <https://ekalba.lt/antonimu-zodynas/> (žiūrėta 2022-12-01).
- BLKŽ – *Bendrinės lietuvių kalbos žodynas* (rengiamas). 1–8 dalių red. kolegija: D. Liutkevičienė (vyr. redaktorė), G. Naktinienė, R. Petrokienė, D. Svetikienė, K. Vosylytė, J. Zabarskaitė; 9–15 dalių redaktorių kolegija: D. Liutkevičienė (vyr. redaktorė), D. Murmulaitytė, V. Sakalauskiene, A. Gritėnienė, A. Gaidienė, D. Daurgidienė, L. Jonušys. Prieiga internetu: <https://ekalba.lki.lt/bendrinės-lietuvių-kalbos-zodynas> (žiūrėta 2022-12-06).
- DLKG – *Dabartinė lietuvių kalbos gramatika*, ketvirtoji pataisyta laida. V. Ambrasas (red.). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006.
- DLKŽ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* (internetinis), 8-as patais. ir papild. leid. Vyr. red. S. Keinys. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2021. Prieiga internetu: <https://ekalba.lt/dabartinės-lietuvių-kalbos-zodynas/> (žiūrėta 2022-12-06).
- Gaivenis, K., S. Keinys. 1990. *Kalbotyros terminų žodynas*. Kaunas: Šviesa.
- Holvoet, A., A. Tamulionienė. 2006. Apibrėžtumo kategorija. *Daiktavardinio junginio tyrimai*. Sudarė A. Holvoet, R. Mikulskas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. 11–32.
- Kalnača, A., I. Lokmane. 2021. *Latvian grammar*. Rīga: University of Latvia Press. Prieiga internetu: https://www.apgads.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/izdevumi/2021/Latvian_Grammar-2021.pdf (žiūrėta 2022-12-06).
- Keinys, S. 1999. *Bendrinės lietuvių kalbos žodžių daryba*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- Kovalevskaitė, J., E. Rimkutė, J. Ruzaitė. 2022. *Tekstynai ir jų išvestiniai produktai lietuvių kalbos mokymui(si) bei tyrimams*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. Prieiga internetu: <https://doi.org/10.7220/9786094675089> (žiūrėta 2023-01-18).
- Kudirka, R. 2021. Lietuvių kalbos žargono priesaginiai būdvardžiai ir subūdvardėję dalyviai. *Respectus Philologus*, 40(45), 35–47. Prieiga internetu: <https://www.lituanistika.lt/content/96596> (žiūrėta 2023-01-17).
- LKE – *Lietuvių kalbos enciklopedija*. K. Morkūnas (sud.), V. Ambrasas (red.). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2008.
- LKG II – *Lietuvių kalbos gramatika*, II tomas. K. Ulvydas (vyr. red.). Vilnius: Mintis, 1971.
- LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas* (t. I–XX, 1941–2002), elektroninis variantas. Redaktorių kolegija: G. Naktinienė (vyr. redaktorė), J. Paulauskas, R. Petrokienė, V. Vitkauskas, J. Zabarskaitė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Markevičius, A. 2012. Kalbos dalių paribio problemos. *Acta linguistica Lithuanica* 67, 140–155. Prieiga internetu: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2012~1385154521146/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> (žiūrėta 2022-11-22).
- Nitiņa, D. 2013. Īpašības vārds (adjektīvs) un adjektīvisks divdabīs. *Latviešu valodas gramatika*. D. Nitiņa, J. Grigorjevs (red.). Ryga: LU Latviešu valodas institūts. 370–412. Prieiga internetu: https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/31132/Latvian%20Grammar_teksts.pdf?sequence=2&isAllowed=y (žiūrėta 2023-01-17).
- Norkaitienė, M., R. Šepetytė, Z. Šimėnaitė. 2010. *Mokomasis lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Baltų lankų leidyba.
- Paulauskienė, A. 1983. *Lietuvių kalbos morfologijos apybraiža*. Kaunas: Šviesa.
- Paulauskienė, A. 1994. *Lietuvių kalbos morfologija: paskaitos lituanistams*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Paulauskienė, A. 2006. *Lietuvių kalbos morfologijos pagrindai*. Vadovėlis. Kaunas: Technologija.
- Petrutina, U. 2021. *Adjectivization in Russian. Analyzing participles by means of lexical frequency and constraint grammar*. Daktaro disertacija. Norway: The Arctic University of Norway. Prieiga internetu: <https://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/20757/thesis.pdf?sequence=2&isAllowed=y> (žiūrėta 2022-12-01).
- Ramonienė, M., J. Priušauskaitė. 2019. *Praktinė lietuvių kalbos gramatika*, trečioji pataisyta laida: Vilnius: Baltų lankų vadovėliai.
- Sinclair, J. 2000. Lexical Grammar. *Darbai ir dienos* 24, 191–203.
- Urbutis, V. 2009. *Žodžių darybos teorija* (antrasis leidimas). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Priedas. 185 analizuoti veiksmažodžiai, suskirstyti pagal dalyvių vartosenos dažnumą palyginti su kitomis formomis

1. **Veiksmažodžių su retai vartojamais dalyviais grupė** (kiekvieno iš šios grupės veiksmažodžio dalyviai apima mažiau negu 16,21 proc. veiksmažodžio vartosenos MLKT):

aplankyti, atiduoti, atleisti, atsitikti, atnešti, atrodyti, atsiprašyti, atsirasti, atvažiuoti, bandyti, bendrauti, bėgti, bijoti, dainuoti, dalyvauti, daryti, dirbti, duoti, džiaugtis, eiti, elgtis, galvoti, gauti, girdėti, grįžti, ieškoti, išeiti, išgerti, išvykti, imti, įsigyti, įsivaizduoti, jausti, jaustis, kairuoti, kalbėti, keliauti, ketinti, klausyti, klausti, kreiptis, laukti, liautis, manyti, matyti, mokytis, nepamiršti, nesuprasti, nešti, nueiti, nupirkti, nusipirkti, nuspręsti, paaiškinti, padaryti, pagaltuoti, paimiti, pakeisti, pakelti, pakilti, paklausti, palaukti, palikti, pamatyti, pamiršti, papasakoti, parodyti, pasakyti, pasakoti, pasidaryti, pasiekti, pasiimti, pasirodyti, pasistengti, pasiūlyti, paskambinti, patekti, patikti, pavykti, pažiūrėti, pirkti, pradėti, pranešti, prasidėti, prašyti, prieti, priklausyti, prisiminti, reikšti, sakyti, sektis, sėdėti, siekti, skaityti, skambinti, spausti, stebėti, stengtis, stovėti, studijuoti, sulaukti, suprasti, surasti, susipažinti, susitikti, sužinoti, šokti, tapyti, tapti, tarti, tekti, tikėtis, vaikščioti, važiuoti, veikti, vykti.

2. **Veiksmažodžių su dažnai vartojamais dalyviais grupė** (kiekvieno iš šios grupės veiksmažodžio dalyviai apima nuo 16,21 iki 39,99 proc. veiksmažodžio vartosenos MLKT):

atidaryti, atlikti, atvykti, auginti, augti, baigti, dėti, gerti, gyventi, išgirsti, išlikti, keisti, kelti, kepti, kilti, kviesti, lankyti, likti, mėgti, miegoti, mirti, mylėti, naudoti, nematyti, pakviesti, parašyti, parduoti, pasirinkti, pastebėti, patarti, planuoti, priimti, priminti, privalėti, rasti, rašyti, rinkti, rodyti, saugoti, siūlyti, statyti, sudėti, sukelti, sukurti, supjaustyti, suteikti, teigti, tikėti, tiktai, valgyti, vertinti.

3. **Veiksmažodžių su labai dažnai vartojamais dalyviais grupė** (kiekvieno iš šios grupės veiksmažodžio dalyviai apima nuo 40 iki 85,14 proc. veiksmažodžio vartosenos MLKT):

gaminti, gimti, įrengti, įsikurti, nurodyti, nustatyti, papildyti, paruošti, pastatyti, pateikti, patiekti, patirti, pažinti, praeiti, skirti, vadinti, vartoti, virti.